

Η Ιντελιγκέντσια και η εργατική τάξη το 1917*

γράφει ο DAVID MANDEL**

Στο παρόν άρθρο καταγράφονται αναλυτικά οι φάσεις και οι εντάσεις της σχέσης ανάμεσα στην εργατική τάξη και τη διανόηση, πριν και κατά τη διάρκεια της Ρωσικής Επανάστασης. Ο συγγραφέας αξιοποιεί πρωτογενείς πηγές, όπως τον Τύπο της εποχής, ιστορικά αρχεία του σοβιετικού κράτους, μαρτυρίες εργατών, διανοουμένων και πρωταγωνιστών της επανάστασης, καθώς και εξειδικευμένες θεωρητικές/ακαδημαϊκές εργασίες. Ο συγγραφέας αντιμετωπίζει τη σχέση προλεταριάτου και ιντελιγκέντσιας διαλεκτικά, στο συγκεκριμένο ιστορικό και ταξικό πλαίσιο της εποχής, υπερβαίνοντας τις εύκολες και απλοϊκές σχηματοποιήσεις. Καταγράφει δίχως εξιδανικεύσεις τις διάφορες φάσεις εξέλιξης της σχέσης εργατών-διανοουμένων: από την αντιπαλότητα και την καχυποψία κατά την προεπαναστατική περίοδο, στην προσέγγιση κατά τη διάρκεια της επανάστασης του Φλεβάρη και ξανά στην ανοικτή σύγκρουση τη στιγμή της Οκτωβριανής Επανάστασης. Ο συγγραφέας αναδεικνύει το ταξικό υπόβαθρο της ρωσικής διανόησης και την ειδική θέση της στη ρωσική κοινωνία, ερμηνεύοντας μέσα από τη σχέση της με την εργατική τάξη τη δυναμική της Ρωσικής Επανάστασης.

μετάφραση: ΚΩΣΤΑΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ, ΕΙΡΗΝΗ ΓΑΪΤΑΝΟΥ, ΕΦΗ ΠΑΠΑΠΑΥΛΟΥ

**** Καθηγητής στο τμήμα Πολιτικής
Επιστήμης στο πανεπιστήμιο McGill του
Μόντρεαλ**

* Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Critique: A Journal of Socialist Theory*, τόμ. 14, 1981 (Γλασκόβη, Σκωτία), σ. 67-87

Ο Τερεστσένκο (Tereshchenko), κατασκευαστής ζάχαρης και υπουργός Εξωτερικών της τελευταίας Προσωρινής Κυβέρνησης, μιλούσε σοβαρά όταν ρώτησε το ναύτη που τον συνόδευε στη φυλακή μετά την έφοδο στα Χειμερινά Ανάκτορα: «Και πώς θα τα βγάλετε πέρα χωρίς την ιντελιγκέντσια;» (Melgunov, 1972: 90). Το ερώτημα, μάλιστα, αναδεικνύει μια σημαντική διεργασία που έλαβε χώρα στην επανάσταση του 1917 και αφορούσε στην αυξανόμενη αποξένωση ανάμεσα στην εργατική τάξη και την ιντελιγκέντσια και ειδικότερα στη μερίδα της που αυτοπροσδιοριζόταν ως δημοκρατική ή σοσιαλιστική.¹ Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία χρονολογείται από το 1905 –ίσως και ακόμη νωρίτερα–, αλλά έφθασε στο αποκορύφωμά της τον Οκτώβριο του 1917, με την ασυγκράτητη εκθρόνιση των διανοούμενων απέναντι στη σοβιετική εξουσία και την άρνησή τους να συνεργαστούν μαζί της.

Εκείνη την εποχή, ο όρος *διανοούμενος* ήταν συνώνυμος με αυτόν που κερδίζει (ή αναμένει να κερδίσει, π.χ. ένας μαθητής) το ψωμί του σε κάποιο επάγγελμα που απαιτεί ακαδημαϊκή ή τουλάχιστον δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Για παράδειγμα, όταν τον Απρίλιο του 1917 τα ανώτερα στελέχη των Ταχυδρομείων Πετρούπολης προσπάθησαν να φτιάξουν τη δική τους ένωση ως απάντηση στις εξισωτικές τάσεις της Ένωσης Εργαζομένων Ταχυδρομείων και Τηλεγραφείων, ονομάστηκαν «Προσωρινό Συντονιστικό Γραφείο Ασκούντων Διανοητική Εργασία Ταχυδρομείων Πετρούπολης», δίνοντας έμφαση «στην εκπαίδευση για την οποία ξοδέψαμε τουλάχιστον το ένα τέταρτο μιας ζωής», ενώ παράλληλα, σύγκριναν τους εαυτούς τους με τους αντιπάλους τους,

1. Ο όρος «δημοκρατική» ή «σοσιαλιστική» ιντελιγκέντσια χρησιμοποιήθηκε ως αντίθετος πόλος στην «αστική ιντελιγκέντσια», όπως, για παράδειγμα, άνθρωποι σαν τον Μιλιούκοφ (Miljukov), καθηγητή Ιστορίας και ηγέτη του Συνταγματικού Δημοκρατικού Κόμματος (Καντέτ), οι οποίοι ταυτίστηκαν με τα συμφέροντα της αστικής τάξης. Σ' αυτή τη μελέτη στο επίκεντρο βρίσκονται οι πρώτοι, δηλαδή μέλη ή συμπαθούντες των σοσιαλιστικών κομμάτων και των κατώτερων τάξεων, της «επαναστατικής δημοκρατίας».

δηλαδή με «[ανθρώπους] που δεν μπορούν ούτε τα ονόματά τους να γράψουν σωστά» (Bazilevich, 1927: 33). Ομοίως, ο Λεβίν (Levin), ένας αριστερός σοσιαλεπαναστάτης (εσέρος) και μέλος του Σοβιέτ Εργοστασιακών Επιτροπών Πετρούπολης, έγραψε τον Δεκέμβριο του 1917: «Οι άνθρωποι, που στάθηκαν αρκετά τυχεροί ώστε να λάβουν επιστημονική εκπαίδευση, εγκαταλείπουν το λαό. Ως αποτέλεσμα, στο λαό ενστικτωδώς γεννιέται ένα μίσος για όσους έχουν λάβει εκπαίδευση, για την ιντελιγκέντσια».²

Πέρα όμως από τον αντικειμενικό ορισμό, ο όρος ενείχε κι ένα ηθικό στοιχείο: οι διανοούμενοι καλούνταν να απαντήσουν στα «καταραμένα ερωτήματα», να πραγματευτούν το ιστορικό πεπρωμένο του έθνους. Ο Πίτιριμ Σόροκιν (Pitirim Sorokin) τους αποκαλεί «φορείς του πνεύματος και της συνείδησης».³ Στη ρωσική πραγματικότητα, αυτή η ηθική χροιά μεταφραζόταν σε ένα ισχυρό καθήκον προσφοράς στο λαό.

Ιστορικά, αυτό το ηθικό στοιχείο –σε μεγάλο βαθμό– ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα. Τουλάχιστον από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, οι πολιτικά ενεργοί διανοούμενοι είχαν αντιταχθεί στην απολυταρχία, και παρ' ότι επρόκειτο μόνο για μια μειοψηφία των διανοούμενων, εντούτοις έδιναν τον τόνο για ολόκληρη την ιντελιγκέντσια. Για τον επόμενο μισό αιώνα, το κύριο πρόβλημά τους ήταν να γεφυρωθεί το φαινομενικά αγεφύρωτο χάσμα που χώριζε την ιντελιγκέντσια από το λαό, να συνταχθούν οι αδρανείς μάζες με το επαναστατικό κίνημα για την ανατροπή της απολυταρχίας. Υπήρξαν, βέβαια, και περίοδοι κατά τις οποίες έγιναν προσπάθειες να αλλάξει το σύστημα από τα μέσα, κυρίως μετά τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις και την επανάσταση του 1905. Επιπλέον, ένα μεγάλο τμήμα της ιντελιγκέντσιας στήριξε το φι-

2. *Znamia truda* (17 Δεκεμβρίου 1917).

3. *Volia naroda* (6 Νοεμβρίου 1917). Ο Σόροκιν ήταν ο προσωπικός γραμματέας του Κερένσκι (Kerensky), ενώ αργότερα έγινε ένας από τους επιφανέστερους κοινωνιολόγους στα αμερικανικά πανεπιστήμια.

λελεύθερο κίνημα, το οποίο, αν και αντιτάχθηκε στην απολυταρχία, ήταν όμως και εναντίον της επανάστασης. Παρ' όλα αυτά, στις παραμονές του 1917 δεν υπήρχε ούτε μία τάξη ή στρώμα άξιο λόγου στη ρωσική κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης και της διάνοησης, που να υποστηρίζει το καθεστώς. Σε πλήρη συνάφεια με την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία σχετικά με τις επαναστάσεις, η προεπαναστατική κατάσταση χαρακτηρίστηκε πράγματι από την «αποξένωση της ιντελιγκέντσιας από το παλαιό καθεστώς».⁴

Όμως, μια πιο προσεκτική ματιά στις εξελίξεις εντός της ρωσικής κοινωνίας και ειδικότερα στο ζήτημα αυτοπροσδιορισμού της σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας αφενός σε σχέση με τις εύπορες τάξεις και, από την άλλη, με τους εργάτες και αγρότες, αποκαλύπτει ότι η σχέση των διανοουμένων με το επαναστατικό κίνημα ήταν στην πραγματικότητα πολύ πιο σύνθετη. Ήδη από το 1905, μπορεί κανείς να διακρίνει στοιχεία ενός κινήματος που απομακρύνεται από το ριζοσπαστισμό και τις λαϊκές μάζες, αν και έπρεπε να έρθει η περίοδος της αντεπανάστασης μεταξύ 1907-1911 για να έχουν οι εργάτες πλέον πλήρη επίγνωση της «προδοσίας των διανοουμένων», όπως την αποκάλεσαν, μιας προδοσίας που απ' ό,τι φαίνεται συντελέστηκε πολύ γρήγορα (Kleinbort, 1923: 176-177).

Στη μελέτη του για το ρωσικό Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα, ο Ράνκι (Radkey) περιγράφει⁵

«[...] τη μεταμόρφωση της λαϊκιστικής διάνοησης από μια δύναμη εξεγερμένων το 1905 σε απηυδισμένους δημοκράτες την περίοδο μεταξύ των επαναστάσεων και στη συνέχεια σε υπερπατριώτες, υποστηρικτές της Αντάντ και θιασώτες της λατρείας του κράτους στον επερχόμενο πόλεμο[...]. Στηρίζαν την παλιά μορφή

του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος, παρ' ότι η παλιά ζέση είχε ατονήσει και είχαν χάσει όλο τους το ενδιαφέρον για πολιτική απελευθέρωση».

(Radkey, 1963: 469-470)

Μια παρόμοια διαδικασία λάμβανε χώρα και στους κόλπους της σοσιαλδημοκρατίας. Ο Χέιμσον (Haimson) καταγράφει σχετικά με την ιδιωτική αλληλογραφία των ηγετών των μενσεβίκων την περίοδο 1909-1911:

«Είναι γεμάτη με αποκαρδιωμένες δηλώσεις [...] σχετικά με τη συνολική αποχή από κάθε πολιτικό και κοινωνικό προβληματισμό που έδειχνε να συνοδεύει την υποχώρηση της ριζοσπαστικής ιντελιγκέντσιας από την “παράνομη” δράση. Τα περισσότερα μέλη του κόμματος, σύμφωνα με την αλληλογραφία αυτή, είχαν πράγματι αποσυρθεί από τις κομματικές δραστηριότητες και είχαν απορροφηθεί πλήρως από τον πεζό μεν, επίπονο δε, αγώνα του να επιστρέψουν σε μια κανονική, καθημερινή διαβίωση».

(Haimson, 1970: 346)

Στην πτέρυγα των μπολσεβίκων, η οποία κυριαρχούσε στο εργατικό κίνημα του 1912-1914, η περίοδος ανάκαμψης του εργατικού κινήματος από την ήττα του 1905 και η αντεπανάσταση που ακολούθησε άφησε μια ιδιαίτερα πικρή αίσθηση προδοσίας στους εργάτες, κάτι που γίνεται αντιληπτό στα ημερολόγιά τους. Ο Σλιάπνικοφ (Shliapnikov) ανέφερε ότι μετά την «υποχώρηση», που ξεκίνησε το 1906-1907, έμειναν τόσο λίγοι διανοούμενοι στις γραμμές των μπολσεβίκων της Πετρούπολης που είχε γίνει εξαιρετικά δύσκολο να βρεθούν «γραμματιζούμενοι» για να καλύψουν τις ανάγκες της παράταξης στη Δούμα και στις καθημερινές εφημερίδες.

«Σε αντίθεση με τους “διανοουμένους των μεσαίων στρωμάτων”, οι νεαροί φοιτητές με κάλους στα κέρια, οι διανοούμενοι της εργατικής τάξης, επιδείκνυαν υψηλή καλλιέργεια και ανθεκτικούς δεσμούς με τους εργάτες».

(Shliapnikov, 1923: 9)

4. Για μια «παραδοσιακή» παρουσίαση αυτής της άποψης, βλ. Brinton (1938: 56).

5. Βλ. επίσης *Znamia truda* (15 Νοεμβρίου 1917) σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η λαϊκιστική διάνοηση έτεινε –σε αντίθεση με την εργατική τάξη– προς τον αμυντισμό κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Ο Κίριλ Ορλόφ ή Ιβάν Εγκόροφ (Kiril Orlov/Ivan Egorov), ένας εξειδικευμένος μεταλλεργάτης από την Πετρούπολη και μέλος της μπολσεβίκικης επιτροπής της Πετρούπολης κατά τη διάρκεια του πολέμου, θυμάται:

«Κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν υπήρχε κανένα ίχνος της κομματικής ιντελιγκέντσιας ανάμεσα στα μέλη της κομματικής επιτροπής Πετρούπολης. Κάπου μέσα στην πόλη ζούσε απομονωμένη, συσπειρωμένη γύρω από τον Μαξίμ Γκόρκι [Maxim Gorky], χωρίς ωστόσο να ξέρουν κάτι γι' αυτούς ούτε το προλεταριάτο ούτε τα περιφερειακά όργανα. Νιώθαμε εμείς, οι προλετάριοι, πως ήμασταν μόνοι. Δεν υπήρχε κανείς να γράψει μια τόσο δα προκήρυξη ή ένα κάλεσμα. Όλοι τους περνούσαν τον καιρό τους θλιμμένοι και με τα χέρια σταυρωμένα, ενώ απέφυγαν την παράνομη δράση, όπως ο διάβολος το λιβάνι. Οι εργάτες έκαναν ό,τι μπορούσαν εκ των ενόντων».

(Orlov, 1925:29)

Αν αυτή ήταν μια γενικευμένη αίσθηση στην πρωτεύουσα, η αίσθηση της προδοσίας βάραινε περισσότερο την επαρχία. Ο Μαρτσιονόφσκι (Martsionovskii), ένας μπολσεβίκος ξυλουργός, έγραφε:

«Σε μια σειρά από πόλεις όπου έλαβα μέρος στην παράνομη δράση, σχεδόν παντού η κομματική επιτροπή αποτελούνταν αποκλειστικά από εργάτες. Η ιντελιγκέντσια απουσίαζε, με εξαίρεση κάποιου που βρισκόταν σε περιοδεία και ερχόταν για δύο ή τρεις ημέρες. Στα πιο δύσκολα χρόνια της αντεπανάστασης, οι εργάτες παρέμειναν σχεδόν χωρίς καθόλου ηγέτες από το χώρο της διανοήσης. Έλεγαν ότι είχαν κουραστεί και πως θα έρθουν νέοι άνθρωποι που θα πάρουν τη θέση τους. Ωστόσο, η νεολαία εν τω μεταξύ παρασύρθηκε από την “παρακμιακότητα”⁶. Μερικοί αναζήτησαν νέους θεούς,

6. Ο όρος που χρησιμοποιείται εδώ από τον Μαρτσιονόφσκι είναι *artsybashevshchina* και ετυμολογείται από το όνομα του Μιχαήλ Αρτσιμπάσεφ (Mikhail Artsybashev). Ρώσου συγγραφέα και πολέμιου των μπολσεβίκων. Το έργο του καταδικάστηκε από το

άλλοι έφυγαν στο εξωτερικό και οι υπόλοιποι έζησαν μια ζωή χωρίς καλλιέργεια. Αυτή όμως ήταν η περίοδος μετά την καταστροφή της οργάνωσής μας. Μετά από αυτή την περίοδο, οι διανοούμενοι αποφάσισαν ότι δεν ήταν καλό να είναι επαναστάτες και άρχισαν ενεργά να οργανώνουν ένα νέο ρεύμα λικβινταριστών. Κατά την έναρξη του ιμπεριαλιστικού πολέμου, τάχθηκαν υπέρ της άμυνας της χώρας και αποκήρυξαν θεμελιώδη συνθήματά τους, επηρεάζοντας πολλούς εργάτες που δεν είχαν ακόμη προλάβει να επεξεργαστούν την κατάσταση [...]. Εμείς, οι εργάτες της παράνομης δράσης, έπρεπε να λειτουργήσουμε χωρίς τους διανοούμενους, με εξαίρεση μεμονωμένων περιπτώσεων. Από την άλλη όμως, με τη Φεβρουαριανή Επανάσταση, εμφανίστηκαν και χτυπώντας τα στήθια τους φώναζαν “Είμαστε επαναστάτες” κτλ. Στην πραγματικότητα όμως κανείς τους δεν είχε κάνει επαναστατική δουλειά, ούτε τους είχαμε δει στην παρανομία».⁷

(Martsionovskii, 1923: 89)

Όπως όμως αναφέρει ο Μαρτσιονόφσκι, υπήρξε κάποια σχέση μεταξύ των εργατών και της διανοήσης κατά τη διάρκεια «του μήνα του μέλιτος» της εθνικής ενότητας που καλλιέργησε η Φεβρουαριανή Επανάσταση. Τον Φεβρουάριο, οι εύπορες τάξεις, παρά τη διστακτικότητα τους, τελικά έσπευσαν να στηρίξουν την επανάσταση, διευκολύνοντας έτσι τη νίκη. Η εργατική τάξη ακολούθησε τις «συμβιβαστικές» τάξεις της σοσιαλδημοκρατίας και του λαϊκισμού σε μια

επαναστατικό κίνημα ως πορνογραφικό. (Σ.τ.Μ: Την περίοδο εκείνη ο όρος *artsybashevshchina* περιέγραφε τους οπαδούς του Αρτσιμπάσεφ και την άνευ αξίας πολιτιστική εκμετάλλευσή).

7. Αυτή ήταν η οπτική του Μαρτσιονόφσκι για την κατάσταση. Μάλιστα, στις μεγάλες πόλεις τουλάχιστον, οι φοιτητές έπαιξαν σημαντικό ρόλο την περίοδο 1912-1914, ειδικά στα πρώτα στάδια (βλ. το άρθρο του Ε.Ε. Kurze στο *Istoria rabochikh leningrada*, τόμ. I, Leningrad, 1972, σ. 419). Αλλά αυτό δε συγκρίνεται σε καμία περίπτωση με το ρόλο τους το 1905 ή στο απελευθερωτικό κίνημα που προηγήθηκε. Σε γενικές γραμμές, ως προς τη συνολική δράση της ιντελιγκέντσιας, η εικόνα του Μαρτσιονόφσκι είναι ακριβής.

πολιτική συμμαχία (κατόπιν μεγάλης επιφύλαξης και δισταγμών) με τις εύπορες τάξεις, δημιουργώντας ένα οιονεί στρώμα προνομιούχων. Αυτό ήταν το σύστημα δυαδικής εξουσίας.

Η ρόδινη ατμόσφαιρα του Φεβρουαρίου αποδείχτηκε βραχύβια. Μέσα σε λίγους μήνες –σε ορισμένες περιπτώσεις σε εβδομάδες μόλις– οι εργάτες άρχισαν να κάνουν αντιπολίτευση στους προνομιούχους και την «κυβέρνησή τους». Ήδη στα τέλη Μαΐου, στο Συνέδριο των Εργοστασιακών Επιτροπών Πετρούπολης ψήφισαν 297 έναντι 89 (με 45 αποχές και 46 ψήφους υπέρ του αναρχικού ψηφίσματος που δεν είχε καμία αναφορά στο κράτος) υπέρ της μεταβίβασης της εξουσίας στα σοβιέτ, δηλαδή υπέρ ενός καθεστώτος στο οποίο οι εύπορες τάξεις δεν θα εκπροσωπούνταν, υπέρ μιας δικτατορίας των τάξεων του μόχθου, της επαναστατικής δημοκρατίας.⁸ Το βράδυ της 3ης Ιουλίου το εργατικό τμήμα του Σοβιέτ Πετρούπολης ψήφισε πρώτη φορά για ένα αμιγώς πολιτικό ζήτημα, υπέρ της εξουσίας στα σοβιέτ.⁹

Μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1917 οι μπολσεβίκοι είχαν κερδίσει την πλειοψηφία στα σοβιέτ σχεδόν σε κάθε πόλη της Ρωσίας που είχε βιομηχανία μεγάλης κλίμακας ή κάποιο στρατόπεδο σημαντικού μεγέθους. Στο Β' Πανρωσικό Συνέδριο Αντιπροσώπων των Εργατών και Στρατιωτών, στις 25-27 Οκτωβρίου, από τους περίπου 650 σύνεδρους υπήρχαν 390 μπολσεβίκοι και 90 αριστεροί σοσιαλεπαναστάτες¹⁰ (Chamberlin, 1965: 320). Οι αριστεροί σοσιαλεπαναστάτες θα έμπαιναν στο συνασπισμό της σοβιετικής κυβέρνησης σε λίγες εβδομάδες. Ο κύριος λόγος για

αυτή τη στροφή των εργατών ήταν η αυξανόμενη πεποίθησή τους ότι οι προνομιούχοι ήταν αντεπαναστάτες. Μάλιστα, έγινε σύντομα σαφές σε όλους ότι οι εύποροι αυτό που ήθελαν ήταν να μπει ένα τέλος στη σοβιετική εξουσία και στις άλλες εργατικές οργανώσεις, κάτι που αποδείχθηκε περίτρανα με την υποστήριξή τους στο πραξικόπημα του Κορνίλοφ (Kornilov), ο οποίος είχε στόχο να εγκαθιδρύσει μια στρατιωτική δικτατορία και να συνθλίψει το εργατικό κίνημα.¹¹ Ακόμη και η Δημοκρατική Συνδιάσκεψη στα τέλη Σεπτεμβρίου, μια συνάντηση προσεκτικά στημένη από τους μενσεβίκους και τους ηγέτες του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος που συμμετείχαν στην Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή των Σοβιέτ σε συνεργασία με τα συντηρητικότερα στοιχεία της επαναστατικής δημοκρατίας, επί της ουσίας ψήφισε κατά του σχηματισμού μιας κυβέρνησης που θα περιλάμβανε εκπροσώπους των προνομιούχων¹² (Vladimirova, 1926: 240· Sukhanov, 1922a: 93-137).

11. Οι πιο εξέχοντες εκπρόσωποι των προνομιούχων διακήρυξαν τα παραπάνω με ολοένα και περισσότερη ευθύτητα και συχνότητα σε διάφορες δημόσιες εκδηλώσεις. Ακόμη και μετά την ήττα και σύλληψη του Κορνίλοφ, ο Μιλιοκόφ συνέχισε να τον υπερασπίζεται δημοσίως, δηλώνοντας πως πρόκειται για έναν έντιμο άνθρωπο και πατριώτη. Βλ. Sukhanov (1922a: 302).

12. Σύμφωνα με τους κανονισμούς των σοβιέτ, το Β' Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ επρόκειτο να συγκληθεί κατά την ημερομηνία αυτή, τρεις μήνες μετά το πρώτο συνέδριο. Ένα τέτοιο συνέδριο όμως αναμφίβολα θα ψήφιζε για την κατάληψη της εξουσίας. Για το λόγο αυτό, οι μενσεβίκοι ηγέτες του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος αποφάσισαν να αναβάλουν το συνέδριο και να συγκαλέσουν τη «Δημοκρατική Συνδιάσκεψη» αντ' αυτού. Το τροποποιημένο ψήφισμα σχετικά με την κρατική εξουσία καλούσε σε συμμαχία, αλλά χωρίς το φιλελεύθερο Καντέτ, δεδομένου ότι το κόμμα αυτό είχε εμπλακεί στην υπόθεση Κορνίλοφ. Ωστόσο, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν σημαντικές πολιτικές δυνάμεις στους προνομιούχους που να μη στήριζαν το Καντέτ, ή να μη συμφωνούσαν με τις θέσεις του, το ψήφισμα ήταν άτοπο και, ως εκ τούτου, δεν το στήριξε κανείς. Αυτό ήταν ουσιαστικό το δίλημμα των «συμβιβαστικών»: επέμεναν σε μια συμμαχία με τους προνομιούχους, ενώ δεν υπήρχε κανείς στους προνομιούχους με στοιχειώδες πολιτικό βάρος που δεν ήθελε να συντρίψει τη λαϊκή επανάσταση και τους «συμβιβαστικούς» μαζί με αυτήν.

8. *Oktiabr'skaia revoliutsia i fabzavkomy*, τόμ. 1, 1927, Μόσχα-Λένινγκραντ, σ. 197 (στο εξής θα αναφέρεται ως FZK).

9. *Novaia zhizn'* (4 Ιουλίου 1917). Στην πραγματικότητα, το πρώτο ψήφισμα υπέρ της σοβιετικής εξουσίας πέρασε από αυτό το σώμα ήδη από το τέλος του Μαΐου σε συνεννόηση με την κυβέρνηση και το σχέδιό της για μείωση των βιομηχανικών επιχειρήσεων της Πετρούπολης. Βλ. *Isbétsia* (2 Ιουνίου 1917).

10. Βλ. επίσης *Novaia zhizn'* (26 Οκτωβρίου 1917)· *Znamia truda* (27 Οκτωβρίου 1917)· Sukhanov (1922β: 216).

Εν μέσω της επανεμφάνισης της ταξικής πόλωσης, το ρήγμα μεταξύ των εργατών και της ιντελιγκέντσιας επανήλθε κι αυτό και μάλιστα δριμύτερο. Σε ένα συνέδριο για την εκπαίδευση ενηλίκων στις αρχές του φθινοπώρου του 1917, ο Λουνατσάρσκι (Lunacharskii), ο μπολσεβίκος διανοούμενος με δράση σε πολιτιστικά θέματα, παρουσίασε μία έκθεση για την κατάσταση της συνεργασίας των εργατών και της διανοήσης στον πολιτιστικό τομέα. Έκανε λόγο για τη μεγάλη δίψα για γνώση που υπήρχε στην εργατική τάξη, μια δίψα που έμενε ανικανοποίητη διότι «επί του παρόντος αυτό που παρατηρούμε είναι ότι το ίδιο το προλεταριάτο είναι απομονωμένο από την ιντελιγκέντσια [...] χάρη στο γεγονός ότι το προλεταριάτο έχει περάσει στην αντίπερα όχθη κάτω από το λάβαρο της ακροαριστερής πτέρυγας της δημοκρατίας, ενώ η διανοήση βρέθηκε στη δεξιά». Παρ' ότι αυτός ο χαρακτηρισμός προκάλεσε τις διαμαρτυρίες των εκπροσώπων της ιντελιγκέντσιας, ο Λουνατσάρσκι επέμεινε ότι «δεν φταίει το προλεταριάτο, αλλά μάλλον η ιντελιγκέντσια, η οποία έχει μία πολύ αρνητική στάση απέναντι στα πολιτικά καθήκοντα που έχει προωθήσει το προλεταριάτο».¹³

Σε αυτό το σημείο, πολύ αποκαλυπτική είναι η έρευνα του Β. Πολόνσκι (V. Polonskii) για τη ρωσική δημοσιογραφία το 1917, αυτή τη «συλλογική προσωπικότητα που μέχρι πρόσφατα αντανακλούσε την ψυχή της λεγόμενης ιντελιγκέντσιας, της πνευματικής μας αριστοκρατίας»:

[...] Είναι δύσκολο να βρει κανείς άλλη ομάδα ανθρώπων, πέραν της διανοήσης, όπου η επανάσταση κατάφερε να προκαλέσει τέτοιο χάος στις σκέψεις και τις διαθέσεις. Έχω μπροστά μου ένα πάκο από εφημερίδες, περιοδικά, φυλλάδια.

Μέσα στο τρέχον υλικό αυτό μπορεί να συναντήσει κανείς συχνά το πιο πολυσυζητημένο θέμα στη συνείδηση της διανοήσής μας: «η ιντελιγκέντσια και ο λαός».

Όσο περισσότερο διαβάζει κανείς, τόσο η εικόνα που προκύπτει είναι όλο και πιο αναπάντεχη. Μέχρι πρόσφατα το κυρίαρ-

χο είδος διανοούμενου ήταν ο ναρόντικος, αυτός που εύχεται για το καλύτερο και αναστενάζει συμπονετικά για τη μοίρα των άτυχων συνανθρώπων του. Τώρα, αλίμονο! Αυτός ο τύπος διανοούμενου θεωρείται αναχρονιστικός. Στη θέση του εμφανίστηκε η κακόβουλη διανοήση, η εχθρική προς τους μουζικούς, τους εργάτες, προς ολόκληρο τον κόσμο του μόχθου. Οι σημερινοί διανοούμενοι δεν αγωνίζονται πλέον, όπως η προηγούμενη φουρνιά, προσπαθώντας να καλύψουν την άβυσσο που τους χωρίζει από τους μουζικούς. Αντίθετα, αυτό που κάνουν είναι: να διαχωρίσουν τον εαυτό τους από το μουζικό με μία σαφή και αδιαπέραστη γραμμή [...]. Αυτή είναι η δυσοίωση και ξαφνική αλλαγή που παρατηρεί κανείς. Στη λογοτεχνία αυτό εκφράζεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο. Σε ένα μεγάλο αριθμό άρθρων, ο λαός αντιμετωπίζεται ως μία αμαθής, κτηνώδης, άπληστη και αχαλίνωτη μάζα, ως όχλος και οι τωρινοί ηγέτες τους, δηλαδή η ιντελιγκέντσια, ως δημαγωγοί, μηδενικά, εμιγκρέδες, καριερίστες που έχουν ως σύνθημά τους το ίδιο που είχε και η μπουρζουαζία της παλιάς Γαλλίας: “Μετά από μας, ο κατακλυσμός” [...]. Αν ανακαλέσετε τι έχουν γράψει πρόσφατα οι μέχρι πρότινος υπερασπιστές και υποστηρικτές του λαού για την οχλοκρατία, γίνεται αδιαμφισβήτητο το εξαιρετικά ανησυχητικό γεγονός της παρούσας κατάστασής μας. Η ιντελιγκέντσια έχει ολοκληρώσει τη διαδικασία απομάκρυνσής της από το λαό. Στη διανοήση είχε απομείνει μόλις λίγη δύναμη, ώστε να ευχηθεί “καληνύχτα” σε αυτόν που υποφέρει “στο όνομα του Χριστού, σε αυτόν που έχει ασυγκίνητα μάτια που δεν κλαίνε, σε αυτόν που έχει πληγωμένα χείλη που δεν παραπονιούνται”. Αυτό ήταν αρκετό ώστε ο αιώνιος πάσχων να ορθωθεί στα πόδια του, να ανασπώσει με δύναμη τους ώμους του και να πάρει μια βαθιά ανάσα, ώστε η ιντελιγκέντσια να νιώσει απογοητευμένη.

Δεν είναι οι ακρότητες των ημερών του Οκτωβρίου, ούτε η τρέλα του μπολσεβικισμού που το προκάλεσαν αυτό. Η απομάκρυνση της διανοήσης, ο μετασχηματισμός των “λαϊκιστών” σε “κακοθελητές”, ξεκι-

Πίνακας 1: Εκλογικά αποτελέσματα (1917): Περιφέρεια Πετρούπολης (%)			
	Εκλογές Δούμας (27/5– 5/6)	Δημοτικές Εκλογές (20/8)	Συντακτική Συνέλευση (12-14/11)
Μπολσεβίκοι	20,4	33,4	45,0
Μενσεβίκοι- Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα	56,0	44,0	19,2
Καντέτ (Φιλελεύθεροι)	21,9	20,8	26,2
Άλλοι	1,7	1,8	9,6

Πηγή: Rech (3, 8 και 9 Ιουνίου 1917)· Delo narodna (23-24 Αυγούστου 1917· Nasha rech (17 Νοεμβρίου 1917).

νψε πολύ καιρό πριν, σχεδόν την επομέ-
νη της Φεβρουαριανής Επανάστασης».¹⁴

Η πιο ξεκάθαρη πολιτική έκφραση του ρήγματος που βάθαινε εντοπίζεται στη συνεχιζόμενη ανάπτυξη της εκλογικής στήριξης των μπολσεβίκων εις βάρος των μετριοπαθών σοσιαλιστών καθ' όλη τη διάρκεια του 1917.

Η κατανομή ανά περιφέρεια, καθώς επίσης και άλλα ανεξάρτητα στοιχεία, δείχνουν ότι η ψήφος υπέρ των μπολσεβίκων στην Πετρούπολη προήλθε σε συντριπτικό ποσοστό από τους εργάτες και τους στρατιώτες (τον Οκτώβριο, η φρουρά της πόλης ανερχόταν περίπου στους 90.000 άνδρες και το βιομηχανικό εργατικό δυναμικό ήταν περίπου 400.000). Ο συσχετισμός ανάμεσα στην αναλογία των βιομηχανικών εργατών που απασχολούνταν σε μία περιοχή ως προς το σύνολο των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων, από τη μία πλευρά, και η σχετική ποσότητα των ψήφων υπέρ των μπολσεβίκων ήταν $r=0,7594$ (με σημαντικότητα $p(F) 0,0005$).¹⁵ Καθώς οι εργάτες εγκατέ-

λειπαν τους μετριοπαθείς σοσιαλιστές, επιλέγοντας τη ρήξη με τα εύπορα στρώματα, αντιθέτως προς τα μεσαία κοινωνικά στρώματα –τους μικρούς ιδιοκτήτες, τους τεχνίτες και ιδίως τους ανώτερους και μεσαίους υπαλλήλους γραφείου, τους ασκούντες διανοητική εργασία στον επαγγελματικό και τεχνικό τομέα– είτε παρέμειναν στη θέση τους, είτε μετατόπιστηκαν στο στρατόπεδο των καντέτων.

Εντός των ίδιων των σοσιαλιστικών κομμάτων παρατηρήθηκε μία παράλληλη διαδικασία. Σύμφωνα με τον Ράνκι, με τη διάλυση του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος το Σεπτέμβριο του 1917,

«[...] είναι σαφές [...] ότι σχεδόν όλοι οι ναύτες και μια μεγάλη πλειοψηφία των εργατών και του στρατού τάχθηκαν με την αριστερά του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος, οι περισσότεροι από τους διανοούμενους και τους υπαλλήλους γραφείου παρέμειναν εκεί που ήταν και η αγροτιά χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα. Το μεγαλύτερο στρατόπεδο των αγροτών έμεινε πιστό στη δεξιά του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος, αλλά το μικρότερο ήταν ήδη αρκετά μεγάλο και αυξανόταν σταθερά [...]. Από κάθε συνοικία έρχονταν πα-

14. *Ο.π.* (4 Ιανουαρίου 1918). Το γεγονός ότι ο Πολόνσκι έγραφε για τη *Novaia zhizn*, 'η διεθνιστική εφημερίδα των μενσεβίκων που ήταν εχθρική προς την Οκτωβριανή Επανάσταση και την «τρέλα του μπολσεβικισμού», δίνει προστιθέμενο βάρος στο χαρακτηρισμό του – συγκεκριμένα, ότι η «αποχώρηση» δεν ήταν αποτέλεσμα της οκτωβριανής εξέγερσης ή της πολιτικής των μπολσεβίκων, αλλά είχε αρχίσει πολύ πιο πριν.

15. Ουσιαστικό αυτό σημαίνει ότι όσο περισσό-

τεροι βιομηχανικοί εργάτες απασχολούνταν σε μία περιοχή, τόσο μεγαλύτερο ήταν το εκλογικό ποσοστό των μπολσεβίκων. Το 0,7594 είναι ένας πολύ ισχυρός συσχετισμός. Για τον αριθμό των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων, βλ. *Nasha rech* (17 Νοεμβρίου 1917). Για τον αριθμό των βιομηχανικών εργατών ανά περιοχή, βλ. Stepanov (1965: 30).

ράπονα για την απουσία διανοούμενων, η οποία εμπόδιζε αρκετά τη δραστηριότητα του νέου κόμματος. Ο Σουχάνοφ [Sukhanov] το ονόμασε το “κόμμα των αγροτών πληβείων” και στην πολιτιστική κλίμακα το κατέταξε ακόμη χαμηλότερα από τους μπολσεβίκους, το “κόμμα των αστών πληβείων”».

(Radkey, 1963: 159)

Ομοίως στο Β' Συνέδριο των μπολσεβίκων της Πετρούπολης, τον Ιούλιο του 1917, ο Βολοντάρσκι (Volodarskii) εξέφρασε παράπονα για τη «συνολική αυτομόληση της διανοήσης» προσθέτοντας ότι:

«Η ιντελιγκέντσια, σύμφωνα με το κοινω-νικό της υπόβαθρο, συντάχθηκε με τους αμυντιστές και δεν θέλει να προχωρήσει περαιτέρω την επανάσταση. Δεν μας προσεγγίζει, ενώ παντού αντιστέκεται στα επαναστατικά βήματα των εργατών».¹⁶

Λίγες εβδομάδες αργότερα, στο Στ' Συνέδριο του κόμματος, έκανε τον ακόλουθο απολογισμό σχετικά με την οργάνωση της Πετρούπολης:

«Η κομματική δουλειά διεξάγεται από τοπικές δυνάμεις της μάζας των εργατών. Υπάρχουν πολύ λίγες δυνάμεις από το χώρο της διανοήσης. Όλη η οργανωτική δουλειά γίνεται από τους ίδιους τους εργάτες. Τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής (που αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από διανοούμενους) συμμετέχουν ελάχιστα στην οργανωτική δουλειά μας. Ο Λένιν [Lenin] και ο Ζινόβιεφ [Zinoviev] πολύ σπάνια, καθώς είναι απασχολημένοι με άλλες εργασίες. Η οργάνωσή μας μεγαλώνει από τα κάτω».¹⁷

Φυσικά, τα πράγματα στην επαρχία ήταν ακόμη χειρότερα. Η Κεντρική Επιτροπή των μπολσεβίκων βομβαρδιζόταν συνεχώς με επείγοντα αιτήματα να στείλει «γραμματιζούμενους», «έστω έναν διανοούμενο», όπως ανέφεραν. Ο Σβέρ-

ντλοφ [Sverdlov], ο γραμματέας του κόμματος, σχεδόν πάντα απαντούσε ότι δεν υπήρχε κανείς διαθέσιμος και πως η κατάσταση στην πρωτεύουσα δεν ήταν και πολύ καλύτερη.¹⁸

Στα μάτια της μεγάλης μάζας των υπαλλήλων υπήρχε επίσης μία αυξανόμενη ταύτιση των μπολσεβίκων με τους εργάτες και των μενσεβίκων και των μελών του Σοσιαλεπαναστατικού Κόμματος με τους διανοούμενους. Για παράδειγμα, τον Ιούνιο του 1917, η εργοστασιακή επιτροπή σε ένα εργοστάσιο συσκευασίας τσαγιού στη Μόσχα αποτελούνταν ακόμη αποκλειστικά από μενσεβίκους, πλην ενός μέλους. Όταν ο εργάτης ερωτήθηκε από έναν μενσεβίκο δημοσιογράφο που επισκέφτηκε το εργοστάσιο γιατί δεν ήταν κι αυτός μενσεβίκος, αυτός απάντησε ότι δεν ανήκει σε κανένα κόμμα, αλλά ψήφιζε τους μπολσεβίκους γιατί στα ψηφοδέλτιά τους υπήρχαν εργάτες. Οι μενσεβίκοι είναι όλοι ευγενείς – γιατροί, δικηγόροι κτλ. Πρόσθεσε επίσης ότι οι μπολσεβίκοι αντιπροσωπεύουν τη σοβιετική εξουσία και τον εργατικό έλεγχο.¹⁹ Μιλώντας στις 14 Οκτωβρίου στο σοβιέτ του Ορέχοβο Ζουέφσκ (μία κλωστούφαντουργική πόλη στην κεντρική βιομηχανική περιοχή) ένα μέλος του σοβιέτ ονόματι Μπαρίσνικοφ (Baryshnikov) δήλωσε:

«Λόγω του γεγονότος ότι η ιδεολογία και η πολιτική της εργατικής τάξης προϋποθέτουν μία ριζική αναμόρφωση του υπάρχοντος συστήματος, η σχέση της λεγόμενης ιντελιγκέντσιας, δηλαδή των σοσιαλεπαναστατών και των μενσεβίκων (!) με τους εργάτες έχει γίνει πολύ τεταμένη. Ως εκ τούτου, ήδη δεν υπάρχουν δεσμοί μεταξύ μας. Στα μάτια της εργατικής τάξης έχουν διά παντός αναδειχθεί τους εαυτούς τους σε υπηρέτες της αστικής κοινωνίας».²⁰

Καθώς οι εργάτες μετατοπίστηκαν προς τα αριστερά, έγινε όλο και πιο δύσκολο

18. Βλ. *Perepiska sekretariata TseKa RSDRP (b) s metsynmy organizatsiamy, mart-oktiabr' 1917* (1957).

19. *Rabochaia gazeta* (20 Ιουνίου 1917).

20. *Nakanune Oktibr'skovo vooruzhenno vosstania v Petrograde* (1957: 152).

16. *Vtoraiia i tret'ia obshchegorodskie konferentsii bol'shevnikov v iule i sentiabre, 1917* (1927: 28).

17. *Shestoi vserossiiskii s'ezd RSDRP(b). Protokoly* (1958: 45).

να βρεθούν μορφωμένοι εκπρόσωποι για τις θέσεις τους. Τα συνέδρια των εργατών γίνονταν όλο και περισσότερο μία υπόθεση πληβείων. Είναι χαρακτηριστική μία αναφορά για το συνέδριο των σιδηροδρομικών εργατών: «Σχεδόν πλήρης απουσία της διανόησης. Ακόμη και το προεδρείο αποτελείται σχεδόν εξολοκλήρου από κατώτερους υπαλλήλους».²¹

Ήταν οι Ημέρες του Ιούλη που ανάγκασαν τους εργάτες να αντιμετωπίσουν άμεσα την αυξανόμενη αποξένωσή τους από τη διανόηση. Στις 3 και 4 Ιουλίου η πλειονότητα των βιομηχανικών εργατών της Πετρούπολης μαζί με στρατιώτες από στρατόπεδα πραγματοποίησαν μία ειρηνική διαμαρτυρία για να «αναγκάσουν» την Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή των Σοβιέτ να δώσει τέλος στο συνασπισμό και να αναλάβει την εξουσία μόνη της. Αλλά συνέβη το αδιανόητο: Η ηγεσία των σοβιέτ όχι μόνο δεν έλαβε σοβαρά υπόψη τη βούληση των εργατών, αλλά έμεινε άπραγη, ενώ η κυβέρνηση εξαπέλυσε εκστρατεία καταστολής εις βάρος των εργατών και των αριστερών σοσιαλιστών. Ορισμένοι, όπως ο Τσερετέλι (Tsereteli), ο επικεφαλής της Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής και υπουργός Εσωτερικών στην Προσωρινή Κυβέρνηση, ενέκριναν ανοικτά την καταστολή. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις, υπήρχαν διμαρτυρίες οι οποίες όμως ήταν χλιαρές και αναποτελεσματικές, διότι αυτοί οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να συλλογιστούν μία ρήξη με την κυβέρνηση και το στρώμα των προνομιούχων.

Αυτή η τροπή των γεγονότων άλλαξε ριζικά την πολιτική κατάσταση. Πλέον η εξουσία θα μπορούσε να κατακτηθεί μόνο κόντρα στην αντίσταση των μετριοπαθών σοσιαλιστών και των υποστηρικτών τους.

21. *Znamia truda* (17 Νοεμβρίου 1917). Το συνέδριο αυτό συγκάλεσαν οι εργατοτεχνίτες των σιδηροδρόμων της Μόσχας και της Πετρούπολης σε αντίθεση με την Πανρωσική Ομοσπονδία Διεθνιστών Μενσεβίκων Σιδηροδρομικών, η οποία συμπεριλάμβανε όλους τους διοικητικούς υπαλλήλους στους σιδηροδρόμους, μέχρι και τον υπουργό Επικοινωνιακών Δικτύων. Η σύνθεση του εργατικού συνεδρίου αποτελούνταν κατά τα 2/3 από μπολσεβίκους, ενώ οι υπόλοιποι ήταν αριστεροί σοσιαλεπαναστάτες με λίγους διεθνιστές μενσεβίκους.

Μεταξύ άλλων, αυτό σήμαινε ότι η σοσιαλιστική ιντελιγκέντσια θα ήταν στη συντριπτική της πλειονότητα εκθρηκτική σε ένα τέτοιο καθεστώς. Ως αποτέλεσμα, στον απόηχο των Ημερών του Ιούλη, οι εργάτες ήταν πολύ κλονισμένοι και συγχυσμένοι σχετικά με το πώς να προχωρήσουν προς το στόχο τους για μια κυβέρνηση χωρίς τους προνομιούχους, για μία κυβέρνηση της επαναστατικής δημοκρατίας η οποία θα αναλάμβανε μία ενεργή πολιτική για την ειρήνη, θα οργάνωνε την καταρρέουσα οικονομία, θα έδινε γη στους αγρότες και θα αντιμετώπιζε αποφασιστικά τις ολοένα πιο ενεργητικές και απειλητικές δυνάμεις της αντεπανάστασης.

Για τους εργάτες η μεγάλη σημασία της ιντελιγκέντσιας έγκειτο στο σχεδόν μονοπώλιο που κατείχε η τελευταία στις δεξιότητες και τη γνώση που απαιτούνταν για τη διαχείριση του οικονομικού και κρατικού μηχανισμού της χώρας. Η ανάληψη της εξουσίας χωρίς τη στήριξή της, πόσο μάλλον με το ενδεχόμενο της ενεργής αντίστασής της, ήταν ένα πολύ τρομακτικό σενάριο. Αυτό εκφράστηκε πολύ έντονα στα πρακτικά του Β' Συνεδρίου των Εργοστασιακών Επιτροπών της Πετρούπολης στις 10-12 Αυγούστου του 1917. Η κοινή παραδοχή μεταξύ των αντιπροσώπων ήταν ότι η βιομηχανία της Ρωσίας όδευε ταχέως προς την ολική κατάρρευση, υποβοηθούμενη από τα σαμποτάζ των βιομηχάνων σε τοπικό επίπεδο και από την αντίθεσή τους στην κρατική ρύθμιση της οικονομίας σε εθνικό επίπεδο. Οι ίδιοι οι εργάτες θα έπρεπε να πάρουν τον πλήρη έλεγχο της παραγωγής. Όπως δήλωσε ένας αντιπρόσωπος:

«Πρέπει να αφιερώσουμε όλη μας την ενέργεια σε αυτό τον αγώνα, να προετοιμάσουμε τον δικό μας οικονομικό μηχανισμό προκειμένου να αναλάβουμε τα νηπία τη στιγμή της καπιταλιστικής κατάρρευσης. Ιδίως, καθώς οι ταξικές αντιθέσεις αποκαλύπτονται όλο και περισσότερο και η ιντελιγκέντσια μάς εγκαταλείπει, πρέπει να βασιστούμε μόνο στον εαυτό μας και όλες οι οργανώσεις μας να περάσουν στα χέρια των εργατών».

(FZK, 1927: 189)

Όλη η συνέλευση είχε επίγνωση των τεράστιων δυσκολιών του εγχειρήματος. «Όλες τις εκθέσεις», σημειώνει ένας αντιπρόσωπος, «τις διαπερνά το παράπονο της έλλειψης ατόμων [με προσόντα], σαν μία κόκκινη κλωστή» (ό.π.: 188). «Ο τσαρισμός έκανε τα πάντα για να μας αφήσει απροετοίμαστους», παραπονιέται κάποιος άλλος, «και φυσικά παντού, τόσο στα πολιτικά όσο και στα οικονομικά όργανα, έχουμε έλλειψη ανθρώπων [με προσόντα]» (ό.π.).

Πώς θα προχωρούσαν υπό αυτές τις συνθήκες; Ένας μενσεβίκος εργάτης, ο Σέντοφ (Sedon), ισχυρίστηκε ότι στη δεδομένη κατάσταση δεν μπορούσε να τεθεί ζήτημα ανάληψης της εξουσίας μόνο από τους εργάτες.

«Είμαστε μόνοι. Έχουμε λίγους εργάτες που να είναι ικανοί να κατανοήσουν και να ελέγξουν τις κρατικές υποθέσεις. Είναι απαραίτητο να οργανωθούν μαθήματα στα κυβερνητικά ζητήματα και στον έλεγχο της παραγωγής. Αν αναλάβουμε την εξουσία, οι μάζες θα μας σταυρώσουν. Η μπουρζουαζία είναι οργανωμένη και έχει στη διάθεσή της πλήθος πεπειραμένων ανθρώπων. Εμείς όμως δεν έχουμε και γι' αυτό δεν θα είμαστε σε θέση να ασκήσουμε εξουσία».

(ό.π.: 208)

Ωστόσο, η μεγάλη πλειοψηφία των αντιπροσώπων συντάχθηκε με τη θέση που εκφράστηκε από τον αντιπρόσωπο του εργοστασίου ασύρματων τηλεφώνων και τηλεγράφων:

«Η μπουρζουαζία γνωρίζει ποια είναι τα συμφέροντά της καλύτερα από τα μικροαστικά κόμματα. Η μπουρζουαζία αντιλαμβάνεται πλήρως την κατάσταση και έχει εκφραστεί πολύ ξεκάθαρα διά στόματος Ριαμπουσίνσκι [Riabushinski], ο οποίος είπε ότι θα περιμηνούν μέχρι να μας πιάσει από το λαιμό η πείνα και να καταστρέψει όλα όσα έχουμε πετύχει.

Αλλά όσο εκείνοι προσπαθούν να μας νικήσουν, εμείς θα αγωνιστούμε και δεν θα υποχωρήσουμε από τον αγώνα μας».²²

Ξανά και ξανά, οι ομιλητές προέτρεπαν ο ένας τον άλλον να κόψουν την παλιά συνήθεια της εξάρτησης από τη διάνοψη.

«Η εργατική τάξη πάντα ήταν απομονωμένη. Πάντα έπρεπε να υλοποιεί μόνη της την πολιτική της. Στην επανάσταση όμως η εργατική τάξη είναι η πρωτοπορία. Θα πρέπει να οδηγήσει τις άλλες τάξεις, συμπεριλαμβανομένης της αγροτιάς. Όλα εξαρτώνται από τη δραστηριότητα των εργατών στις οργανώσεις, επιτροπές κτλ., όπου πρέπει να είμαστε κατά πλειοψηφία εργάτες. Ενάντια στην πείνα που μας κυριεύει πρέπει να αντιπαράθεσουμε τη μαζική δράση. Πρέπει να αποκρούσουμε το σλαβικό πνεύμα της τεμπελιάς και παράλληλα να χαράξουμε ένα μονοπάτι που θα οδηγήσει την εργατική τάξη στο σοσιαλισμό».

(ό.π.: 206)

Ένας πρότεινε το συνέδριο να περιορίσει τον αριθμό των εργατικών επιτροπών λόγω της πολυπλοκότητας των θεμάτων και της έλλειψης «ενεργών δυνάμεων». Αλλά ο Βοσκόφ (Voskov), ένας ξυλουργός από το εργοστάσιο όπλων Σεστρορέσκ, απάντησε:

«Η απουσία της ιντελιγκέντσιας ουδώς παρεμποδίζει το έργο των επιτροπών. Ήρθε επιτέλους ο καιρός οι εργάτες να εγκαταλείψουν το κακό συνήθειο να περιμένουν τους διανοούμενους. Είναι απαραίτητο όλοι οι συμμετέχοντες στο συνέδριο να ενταχθούν στις επιτροπές και να εργαστούν εκεί ανεξάρτητα».

(ό.π.: 167)

Οι εργάτες έπρεπε να προετοιμαστούν τόσο ψυχολογικά όσο και τεχνικά για αυτό που έμελλε να έρθει. Μάλιστα, οι χειρότεροι φόβοι τους πήραν σάρκα και οστά τον Οκτώβριο. Οι μενσεβίκοι και οι

και βιομήχανος που πολιτικά ανήκε στην αριστερή πτέρυγα της τάξης του. Τη δήλωση αυτή την έκανε σε μία ομιλία του τον Μάιο του 1917 όπου επιτέθηκε δριμύτητα στα σοβιέτ. Στη συνέχεια, απέκτησε κακή φήμη μεταξύ των εργατικών κύκλων ως το απόλυτο σύμβολο του καπιταλιστή των λοκ άουτ.

22. Ο Ριαμπουσίνσκι ήταν ένας μεγαλοτραπεζίτης

σοσιαλεπαναστάτες αποχώρησαν από το συνέδριο των σοβιέτ, αρνούμενοι να συμμετάσχουν σε οποιαδήποτε κυβέρνηση αποκλειστικά υπόλογοι στα σοβιέτ (και, κατά συνέπεια, σε μία πλειοψηφία μπολσεβίκων). Το ανώτερο και μεσαίο διοικητικό και τεχνικό προσωπικό του κρατικού μηχανισμού και των πιστωτικών ιδρυμάτων αντέδρασε με απεργία.²³ Οι ομόλογοί τους στις βιομηχανικές επιχειρήσεις επίσης αρνήθηκαν σθεναρά να αναγνωρίσουν τη νέα κυβέρνηση ή να συνεργαστούν με το καθεστώς εργατικού ελέγχου.²⁴ Το μέγεθος της εκθρόνισης προς την εξέγερση και προς το νέο καθεστώς ήταν χαρακτηριστικό της σοσιαλιστικής intelιγκέντσιας. Στο απόγειό της δεν συγκρινόταν ούτε με τη στάση των αμυντιστών. Έγινε δε αισθητό στο ψήφισμα του εκτελεστικού γραφείου της σοσιαλιστικής ομάδας των μηχανικών στα τέλη του Οκτωβρίου του 1917:

«Ένα τσούρμιο ουτοπιστών και δημαγωγών, αξιοποιώντας την κόπωση των εργατών και των στρατιωτών, κάνοντας ουτοπικές εκκλήσεις για κοινωνική επανάσταση, κοροϊδεύοντας και συκοφαντώντας την Προσωρινή Κυβέρνηση, έχει προσελκύσει τις σκοτεινές μάζες και, παρά τη θέληση μεγάλου μέρους του ρωσικού λαού, παραμονή της Συντακτικής Συνέλευσης κατέλαβε την εξουσία στις πρωτεύουσες και σε ορισμένες πόλεις της Ρωσίας. Με συλλήψεις και βία εναντίον της ελεύθερης έκφρασης και του Τύπου, με τη χρήση τρομοκρατίας, ένα τσούρμιο σφετεριστών προσπαθεί να διατηρηθεί στην εξουσία. Το γραφείο της σοσιαλιστικής ομάδας των μηχανικών

διαμαρτύρεται έντονα ενάντια σε αυτή τη κατάληψη της εξουσίας, ενάντια στη σύλληψη του Κερένσκι, ενάντια στους φόνους, τη βία, ενάντια στο κλείσιμο εφημερίδων, ενάντια στις διώξεις και την τρομοκρατία και δηλώνει ότι οι ενέργειες των σφετεριστών της εξουσίας δεν έχουν τίποτα κοινό με τα σοσιαλιστικά ιδεώδη και καταστρέφουν την ελευθερία που κερδήθηκε από το λαό [...]. Οι αληθινοί σοσιαλιστές δεν μπορούν να δώσουν την παραμικρή υποστήριξη ούτε στους σφετεριστές της εξουσίας, ούτε σε αυτούς που δεν θα έρθουν αποφασιστικά σε απόλυτη ρήξη μαζί τους».

(Ρορον, 1919: 364)

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της εποχής ήταν η γενικευμένη στήριξη του νέου καθεστώτος από τους χειρώνακτες εργάτες και τους κατώτερους υπαλλήλους δημόσιων οργανισμών και των πιστωτικών ιδρυμάτων, οι οποίοι καταδίκασαν σύσσωμοι τους ανωτέρους τους. Έτσι, μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση η σοβιετική κυβέρνηση απέπεμψε το δημοτικό συμβούλιο Πετρούπολης λόγω της άρνησής του να αναγνωρίσει το νέο καθεστώς και κήρυξε νέες εκλογές, τις οποίες μποϊκοτάρισαν όλοι πλην των μπολσεβίκων και των αριστερών σοσιαλεπαναστατών. Στην πρώτη συνεδρίαση της νέας Δούμας, ο επικεφαλής Καλίνιν (Kalinin) ανέφερε ότι οι «μορφωμένοι υπάλληλοι υπήρξαν παντελώς ασεβείς όταν [...] προσπάθησα να μιλήσω μαζί τους και έδειξαν την πρόθεσή τους για αντίσταση. Όμως, οι κατώτεροι δημοτικοί υπάλληλοι και άλλοι κατώτεροι υπάλληλοι ήταν ικανοποιημένοι με τη μεταβίβαση της εξουσίας στους εργάτες».²⁵

Ο Αλεξάντρ Μπλοκ (Alexandr Blok), ένας από τους λίγους γραμματιζόμενους της παλαιότερης γενιάς που στήριξε την Οκτωβριανή Επανάσταση, περι-

23. Μεταξύ των απεργών υπήρχαν κυρίως σοσιαλιστές υπάλληλοι του Υπουργείου Εργασίας υπό την ηγεσία του μενσεβίκου Σ. Σβαρτς (S. Schwarz), καθώς επίσης και οι ανώτεροι και μεσαίοι υπάλληλοι των τοπικών κυβερνήσεων, συμπεριλαμβανομένων των δασκάλων και των γιατρών. Βλ. *Novaia zhizn'* (13 Νοεμβρίου 1917 και 8, 22, 30 Δεκεμβρίου 1917).

24. *Zaniatia pervoi moskovskoi oblastnoi konferentsii* (1918: 47-48) στο N. Lampert (1976), *The Technical Intelligentsia in the Soviet Union 1926-1935*, PhD thesis, CREES, University of Birmingham, σ. 19.

25. *Novaia zhizn'* (5 Δεκεμβρίου 1917). Βλ. επίσης *Oktiabr'skoe vooruzhennoe vosstanie v Petrograde*, σ. 368, 1957, Μόσχα, σ. 514-75· C. Volin, *Deiatel'nost' men'shevikov v profsoiuzakh pri sovetskoj vlasti*, Inter-University Project on the History of Menshevism, No. 13, Οκτώβριος 1962, σ. 28.

έγραψε το χειμώνα του 1918 την πνευματική κατάσταση της διανόησης με τον ακόλουθο τρόπο:

«Η Ρωσία έχει πάρει την κάτω βόλτα”,
“η Ρωσία δεν υπάρχει πια”, “αιώνια
η μνήμη της Ρωσίας”... Αυτά ακούω
τριγύρω μου. Εσείς τι νομίζετε; ... πως
η επανάσταση θα ήταν ένα ειδύλλιο; ...
ότι η δημιουργικότητα δεν καταστρέφει
τίποτα στο πέρασμά της; ... ότι ο λαός
είναι ένα υπάκουο παιδάκι; Ακόμα και
οι καλύτεροι άνθρωποι λένε “δεν έγινε
και επανάσταση”. Άνθρωποι που ήταν
κάποτε γεμάτοι με μίσος για τον τσαρισμό
είναι έτοιμοι να επιστρέψουν σ’ αυτόν με
ανοιχτές αγκάλες, μόνο και μόνο για να
ξεχάσουν αυτό που συμβαίνει τώρα. Οι
χρειασμένοι “διεθνιστές” οδύρονται για την
“Αγία Ρωσία”. Γεννημένοι άθεοι, είναι
έτοιμοι να ανάψουν κεράκια για τη νίκη
των εξωτερικών και εσωτερικών εχθρών
[...]. Μήπως εμείς οι ίδιοι προιόνιζουμε το
κλαδί στο οποίο καθόμαστε; Αξιοθρήνητη
κατάσταση. Με μια ηδονική κακία ρίξαμε
ξερά κούτσουρα, ροκανίδια και κορμούς
δέντρων σε ένα σωρό ξύλα γεμάτα
υγρασία από τα χιόνια και βροχές. Όταν
ξαφνικά όλα φούντωσαν στον αέρα (σαν
σημαία), αρχίσαμε να τρέχουμε μακριά
φωνάζοντας “Πιάσαμε φωτιά!”».²⁶

Τον Οκτώβριο, οι εργάτες δεν έκαναν το τελικό βήμα ελαφρά τη καρδιά. Στην πραγματικότητα, η πλειονότητα, ενώ διψούσε απεγνωσμένα για σοβιετική εξουσία, δίσταζε και χρονοτριβούσε πριν αναλάβει δράση μέχρι που η πιο αποφασισμένη μειοψηφία ξεκίνησε την εξέγερση. Τότε αποφάσισε και η μάζα των εργατών να συμμετάσχει.²⁷ Ακόμα και σ’ εκείνη τη φάση, πολλοί εργάτες ήταν απρόθυμοι να αποδεχτούν την απομόνωσή τους και στήριζαν το σύνθημα για μια «ομοιογενή σοσιαλιστική κυβέρνηση», δηλαδή για έναν συνασπισμό όλων των σοσιαλιστικών κομμάτων, παρ’ ότι πολλοί –όπως ο Λένιν και ο Τρότσκι (Trotsky)–

επέμεναν ότι μόνο οι διεθνιστές (οι σοσιαλεπαναστάτες και οι διεθνιστές μενσεβικοί) έπρεπε να συμμετέχουν, καθώς οι αμυντιστές είχαν αποκλειστεί.

Αλλά οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κομμάτων τελικά κατέρρευσαν, κυρίως εξαιτίας του ζητήματος αν η κυβέρνηση θα ήταν υπόλογη στα σοβιέτ. Οι αμυντιστές απέρριπταν αυτή την πρόταση, απαιτώντας οι εκπρόσωποι των σοβιέτ να αποτελούν μία μειοψηφία μόνο στο κοινοβουλευτικό σώμα, στην ολομέλεια του οποίου θα ήταν υπόλογη η κυβέρνηση. Οι μπολσεβίκοι, από την πλευρά τους, θεώρησαν ότι η απαίτηση για εκπροσώπηση της δημοτικής Δούμας της Μόσχας, της Πετρούπολης και των άλλων πόλεων ήταν μία απόπειρα να εισαχθεί εκ νέου από την πίσω πόρτα ο συνασπισμός και σε κάθε περίπτωση ο στόχος ήταν να αποτραπεί η πλειοψηφία των μπολσεβίκων και των σοβιέτ στην κυβέρνηση. Έτσι, σε ένα άρθρο με τίτλο «2×2=5» ο μενσεβικός διεθμιστής Μπαζάροφ (Bazarov) υποστήριξε ότι:

«Σε ορισμένα εργοστάσια στην παρούσα φάση έχουν περάσει ψηφίσματα που απαιτούν ταυτόχρονα μία ομοιογενή δημοκρατική κυβέρνηση που θα βασίζεται σε μία συμφωνία όλων των σοσιαλιστικών κομμάτων και στην αναγνώριση της τρέχουσας (αποτελούμενης κατά τη συντριπτική πλειοψηφία από μπολσεβίκους) της Κεντρικής Εκτελεστικής Επιτροπής των Σοβιέτ των Αντιπροσώπων Εργατών και Στρατιωτών ως το όργανο στο οποίο θα είναι υπόλογη η κυβέρνηση [...]. Αλλά προς το παρόν, μία καθαρά κυβέρνηση των σοβιέτ μπορεί να είναι μόνο μπολσεβίκικη. Κάθε μέρα γίνεται σαφέστερο ότι οι μπολσεβίκοι δεν μπορούν να κυβερνήσουν: τα διατάγματα που εκδίδονται σωρηδόν δεν μπορούν να εφαρμοστούν στην πράξη [...]. Έτσι, ακόμη κι αν απηυθεύει αυτό που λένε οι μπολσεβίκοι, ότι τα σοσιαλιστικά κόμματα δεν έχουν τη στήριξη των μαζών, αλλά αποτελούνται καθαρά από διανοούμενους [...] ακόμη κι έτσι, είναι απαραίτητες μεγάλες παραχωρήσεις. Το προλεταριάτο δεν μπορεί να ηγηθεί χωρίς τη διανόηση [...]. Η ΚΕ των

26. *Znamia truda*, (18 Ιανουαρίου 1918), στο Raeff, M. (1966: 364, 369, 371).

27. Αυτό και τα ακόλουθα βασίζονται στο Mandel (1977), ειδικά το κεφάλαιο «October Insurrection».

Σοβιέτ μπορεί να είναι μόνο ένα από τα όργανα προς τα οποία θα είναι υπόλογο η κυβέρνηση».²⁸

Μόλις κατέστη σαφές στους εργάτες ότι το πραγματικό θέμα ήταν η εξουσία των σοβιέτ και όχι η ατομική ματαιοδοξία των κομματικών ηγετών, το ζήτημα λύθηκε γι' αυτούς: ανακοίνωσαν την πλήρη στήριξη τους στην εξολοκλήρου μπολσεβίκικη κυβέρνηση. Για παράδειγμα, στις 29 Οκτωβρίου, οι εργάτες στα ναυπηγεία του ναυαρχείου, απύθηναν κάλεσμα σε όλους τους εργάτες:

«[...] Ανεξαρτήτως κομματικής απόκλισης να ασκήσουν πίεση στα πολιτικά τους γραφεία για να επιτευχθεί αμέσως συμφωνία όλων των σοσιαλιστικών κομμάτων, από τους μπολσεβίκους έως τους λαϊκούς σοσιαλιστές μηδενός εξαιρουμένου, και να σχηματίσουν ένα σοσιαλιστικό υπουργικό συμβούλιο, υπόλογο στα Σοβιέτ των Εκπροσώπων Εργατών,

Στρατιωτών και Αγροτών με βάση την εξής πλατφόρμα: άμεση πρόταση για δημοκρατικής ειρήνευση, άμεση μεταβίβαση στα χέρια των αγροτικών επιτροπών, εργατικό έλεγχο επί της παραγωγής, σύγκληση της Συντακτικής Συνέλευσης σε συγκεκριμένη ημερομηνία».²⁹

Ωστόσο, μόνο οκτώ ημέρες αργότερα, αφού είχαν καταρρεύσει οι διαπραγματεύσεις της σοσιαλιστικής συμμαχίας, οι ίδιοι οι εργάτες, με μόνο τρεις αποχές, ψήφισαν για να απαιτήσουν:

«[...] Πλήρη και αμέριστη σοβιετική εξουσία ενάντια στο συνασπισμό με κόμματα των συμβιβασμένων αμυντιστών. Έχουμε θυσιάσει πολλά για την επανάσταση και είμαστε έτοιμοι, εάν κριθεί απαραίτητο, για νέες θυσίες, αλλά δεν θα παραδώσουμε την εξουσία σε εκείνους από τους οποίους την κατακτήσαμε με αίμα».³⁰

28. *Novaia zhizn'* (4 Νοεμβρίου 1917).

29. *Leningradskii gosudarstvennyi arkhiv Otkritykh svidetel'stv i sotsialisticheskovo stroitel'stva*, opis' 9, fond 2, delo 11, list 45.

30. *Ο.π.*

Παρ' όλα αυτά, όταν και οι αριστεροί σοσιαλεπαναστάτες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι «ακόμη και αν είχαμε μια "ομοιογενή κυβέρνηση", θα ήταν πραγματικά μια συμμαχία με το πιο ριζοσπαστικό τμήμα της αστικής τάξης»³¹ και αποφάσισαν να εισέλθουν στη σοβιετική κυβέρνηση (υλοποιώντας έτσι την ένωση μεταξύ των εργατών και των φτωχότερων αγροτών), οι εργάτες ξεφύσησαν ανακουφισμένοι: τώρα υπήρχε τουλάχιστον ενότητα μεταξύ των κατώτερων τάξεων. Οι εργάτες στα εργοστάσια Πουτίλοφ δήλωσαν:

«Εμείς, οι εργάτες, αδιαίρετοι, χαιρετίζουμε αυτή την ενοποίηση ως κάτι που από καιρό επιθυμούσαμε και στέλλουμε όλοι τους θερμούς μας χαιρετισμούς στους συντρόφους μας που εργάζονται στην πλατφόρμα του Β' Πανρωσικού Συνεδρίου των ανθρώπων του μόχθου, της φτωχής αγροτιάς, των εργατών και των στρατιωτών».³²

Η Οκτωβριανή Επανάσταση διαίρεσε τη ρωσική κοινωνία στα δύο, αφήνοντας το μεγαλύτερο μέρος της ιντελιγκέντσιας, είτε στην πλευρά των οδοφραγμάτων όπου είχαν παραταχθεί οι εύποροι ή να μετεωρίζονται κάπου στη μέση.³³ Και οι εργάτες αντέδρασαν σε αυτή την προδοσία, όπως την αντιλαμβάνονταν, με έντονη πικρία. Όπως έγραψε ο αριστερός σοσιαλεπαναστάτης Λεβίν:

31. *Zharnia truda* (8 Νοεμβρίου 1917).

32. *Zharnia truda* (ap. 75, 1917).

33. Ο ορισμός του Σόροκιν τον Νοέμβριο του 1917 για τις «δημιουργικές δυνάμεις» της κοινωνίας (σε αντίθεση με την «ψευδοδημοκρατία») είναι γλαφυρός: «Πάνω στη σκηνή πρέπει τώρα να ανέβουν, από τη μία πλευρά, η διανόηση, ως φορέας του πνεύματος και της συνείδησης και από την άλλη, η γνήσια (!) δημοκρατία, το συνεταιριστικό κίνημα, η Ρωσία των κοινοβουλίων, των περιφερειών και των συνειδητοποιημένων (!) κοινοτήτων. Έχει έρθει η ώρα τους» (*Volia naroda* [6 Νοεμβρίου 1917]). Οι εργάτες, οι στρατιώτες και φυσικά, όλες οι «ασυνείδητες» κοινότητες, οι χωρικοί που στήριξαν τους αριστερούς σοσιαλεπαναστάτες και τους μπολσεβίκους έλαμψαν διά της απουσίας τους. Όλες οι οργανώσεις που κατονομάζονται εξακολουθούσαν να κυριαρχούνται από μετριοπαθείς σοσιαλιστές και αξιωματικούς και στερόνταν την παραμικρή μαζική πολιτική υποστήριξη.

«Αυτή τη στιγμή, τώρα, που οι παλιές κρατικές αλυσίδες των αστών έγιναν κομμάτια από το λαό, οι διανοούμενοι εγκαταλείπουν το λαό. Όσοι είχαν την καλή τύχη να λάβουν επιστημονική παιδεία εγκαταλείπουν τους εξαντλημένους και σκακατεμένους ανθρώπους αφού πάτησαν πάνω στους ώμους τους. Και σαν να μην έφτανε αυτό, φεύγοντας, χλευάζουν τις αδυναμίες τους, την αγραμματοσύνη τους, την ανικανότητά τους να φέρουν αγόγγυστα εις πέρας μεγάλες μεταρρυθμίσεις, να καταφέρουν μεγάλα επιτεύγματα. Και αυτό το τελευταίο είναι ιδιαίτερα πικρό για το λαό. Και μέσα στο λαό μεγαλώνει ενστικτωδώς ένα μίσος για τους “μορφωμένους”, για τη διανόηση».³⁴

Η στάση των εργατών προς την intelιγκέντσια (σοσιαλιστική ή άλλη) κατά τους πρώτους μήνες μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση συνοψίζεται στις ακόλουθες εντυπώσεις του από ένα ταξίδι στη Μόσχα τον Δεκέμβριο του 1917 όπως τυπώθηκαν στη *Novaia zhizn* :

«[...] Φαινομενικά λίγα ήταν τα σημάδια της εξέγερσης. Όμως, ο εσωτερικός διαχωρισμός του πληθυσμού είναι πραγματικά βαθύς. Στις κηδείες της Κόκκινης Φρουράς και των στρατιωτών των μπολσεβίκων (μετά τη νίκη της εξέγερσης στις αρχές Νοεμβρίου), μου είπαν ότι δεν θα μπορούσε κανείς να βρει έστω έναν “διανοούμενο” ή φοιτητή ή μαθητή λυκείου στην εξαιρετικά μεγαλοπρεπή πομπή. Ενώ κατά τη διάρκεια της κηδείας των Γιούνκερς (δόκιμων απόφοιτων της σχολής αξιωματικών που πολέμησαν στο πλευρό της Προσωρινής Κυβέρνησης) δεν υπήρχε ούτε ένας εργάτης, στρατιώτης ή φτωχός στο πλήθος. Η σύνθεση της διαδήλωσης προς τιμήν της Συντακτικής Συνέλευσης ήταν παρόμοια – οι πέντε στρατιώτες ακόλουθοι πίσω από το πανό της στρατιωτικής οργάνωσης των σοσιαλεπαναστατών απλώς υπογράμμισαν την απουσία των στρατιωτών. Τώρα η άβυσσος μεταξύ των δύο στρατοπέδων έχει ιδιαίτερα βαθύνει μέσω της γενικής απεργίας των δημοτικών υπαλ-

λήλων, των δασκάλων δημοτικών σχολείων, ανώτερου νοσοκομειακού προσωπικού, ανώτερων υπαλλήλων στα τραμ, κ.λπ. Αυτή η απεργία θέτει το έργο της δημοτικής κυβέρνησης των μπολσεβίκων μπροστά σε ακραίες δυσκολίες, αλλά και επιδεινώνει το μίσος στα κατώτερα στρώματα του πληθυσμού για όλες τις πλευρές της διανόησης και την αστική τάξη ακόμα περισσότερο. Είδα με τα ίδια μου τα μάτια έναν εισπράκτορα να πετάει έναν μαθητή λυκείου έξω από το λεωφορείο λέγοντας: “Έσένα οι δάσκαλοί σου σε διδάσκουν μια χαρά, αλλά φαίνεται ότι κανείς τους δεν θέλει να διδάξει τα δικά μας τα παιδιά”. Στα μάτια των απόκληρων των πόλεων η απεργία στα σχολεία και τα νοσοκομεία ήταν η πάλη της αστικής τάξης και της intelιγκέντσιας ενάντια στις λαϊκές μάζες».³⁵

Γιατί συνέβη αυτό το σχίσμα μεταξύ του λαού και της σοσιαλιστικής intelιγκέντσιας; Πριν επιχειρήσουμε να απαντήσουμε σε αυτό, θα πρέπει ίσως να αναρωτηθούμε αν η αντίληψη των εργατών περί «προδοσίας» ήταν καθ' όλα δικαιολογημένη. Άλλωστε, κοιτάζοντας από μια οπτική γωνία, οι εργάτες ήταν που απομακρύνθηκαν από τη διανόηση με τη μετατόπισή τους προς τα αριστερά –και την επιλογή τους για ρήξη με τους προνομιούχους– και εντέλει προς την κοινωνική επανάσταση.

Τα αίτια της μετατόπισης της στάσης των εργατών μπορεί χονδρικά να συνοψιστούν στα εξής: οι εργάτες αποφάσισαν να έρθουν σε ρήξη με τους προνομιούχους, όταν είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ήταν αντεπαναστάτες, ότι οι εύποροι είχαν στόχο να καταστρέψουν τα πολιτικά και κοινωνικά (αν και όχι σοσιαλιστικά) κέρδη της επανάστασης του Φεβρουαρίου. Ο Οκτώβρης ήταν, πρώτα και κύρια, μία πράξη υπεράσπισης των πραγματικών υποσχέσεων και επιτευγμάτων του Φεβρουαρίου κάτω από συνθήκες όπου η κοινωνία είχε χωριστεί σε δύο αδιάλλακτα εχθρικά στρατόπεδα. Αν και ο Οκτώβρης θεωρήθηκε ένα άνοιγμα του δρόμου προς το σοσιαλισμό, στην

πράξη όλα τα μέτρα που ελήφθησαν τον Οκτώβριο και τους επομένους μήνες θεωρήθηκαν είτε μέτρα για την ολοκλήρωση της δημοκρατικής επανάστασης ή θεμελιώδεις αμυντικές ενέργειες που αποσκοπούσαν στη διατήρηση της επανάστασης στις νέες συνθήκες (Mandel, 1977). Όταν η Οκτωβριανή Επανάσταση αντιμετωπίζεται υπό αυτό το πρίσμα, η αίσθηση των εργατών περί προδοσίας μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή.

Υπήρχε επίσης το ηθικό στοιχείο της αυτοεικόνας της διανοχής ως «υπερήχη του λαού». Όπως το έθεσε η εκθρική προς την Οκτωβριανή Επανάσταση εφημερίδα των διεθνιστών μενσεβίκων, τώρα κάθε εργάτης μπορεί να ρωτήσει τους απεργούς γιατρούς και δασκάλους:

«Ποτέ δεν απεργήσατε σε ένδειξη διαμαρτυρίας για το καθεστώς του τσάρου ή κάτω από τον Γκουτσκόφ [Guchkov]. Γιατί απεργείτε τώρα που η εξουσία βρίσκεται στα χέρια ανθρώπων που αναγνωρίζουμε ως τους ηγέτες μας;³⁶ Ακόμη και άνθρωποι σαν τον Μάρτοφ [Martov], του οποίου η ανιδιοτελής αφοσίωση στην υπόθεση της εργατικής τάξης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, ένοιωσαν την ανάγκη να “νίψουν τας χείρας τους” παρά να κάνουν αυτό που προφανώς είναι το καθήκον μας, δηλαδή η στήριξη της εργατικής τάξης, ακόμη και όταν είναι λάθος [...]. Είναι τραγικό. Άλλωστε, το σύνολο του προλεταριάτου συμπαράτασσεται με τον Λένιν και αναμένει την ανατροπή να οδηγήσει σε κοινωνική χειραφέτηση – συνειδητοποιώντας όλο αυτό το διάστημα ότι έχει αντιπαρεθεθεί με όλες τις αντιπρολεταριακές δυνάμεις».³⁷

(Haimson, 1975: 102-103)

36. *Novaja zhizn* (6 Δεκεμβρίου 1917). Στην πραγματικότητα, αυτό δεν ήταν εντελώς ακριβές. Το 1905, η διανοχή, οργανωμένη στη συνομοσπονδία εργατικών ενώσεων, έλαβε μέρος στο απεργιακό κίνημα του φθινοπώρου. Αλλά αυτή ήταν η πρώτη και τελευταία φορά. Δεν έδωσαν καμία ενεργή υποστήριξη στα κολοσιαία απεργιακά κινήματα του 1912-1914 και του 1915-1916.

37. Στην πραγματικότητα, η αίσθηση καθήκοντος του Μάρτοφ υπερίσχυσε και οι μενσεβίκοι, ως κόμμα, οι ίδιοι αναπροσανατολίστηκαν, παίζοντας το ρόλο μιας περισσότερο ή λιγότερο πιστής αντιπολίτευσης.

Γιατί τότε η σοσιαλιστική intelιγκέντσια, όπως την είδαν οι εργάτες, «έσπευσε να φύγει»; Γράφοντας για τους λαϊκιστές, ο Ράντκι προσφέρει μια εξήγηση:

«Στο χαμηλότερο σημείο της επανάστασης πολλοί είχαν πάει σε δημόσιες υπηρεσίες ή κοινωνική εργασία ως δημόσιοι λειτουργοί σε περιφέρειες και δήμους, ως λειτουργοί στις συνεταιριστικές εταιρείες, όπου η καθημερινή ρουτίνα και οι προοπτικές λειτουργήσαν μοιραία υπέρ της επαναστατικής ρήξης. Άλλοι είχαν ακολουθήσει επαγγελματική καριέρα. Όλο γερνούσαν».

(Radkey, 1963: 469-470)

Αλλά μια τέτοια εξήγηση είναι προβληματική, αν μη τι άλλο όχι μόνο επειδή δεν είναι τεκμηριωμένη. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται μάλλον απίθανο ότι ένας τόσο βαθύς μετασχηματισμός όπως είναι η οικονομική ενσωμάτωση της intelιγκέντσιας στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων θα μπορούσε να λάβει χώρα σε δέκα χρόνια και κάτι. Και δεν μπορεί κανείς παρά να αναρωτηθεί πώς οι λαϊκιστές διανοούμενοι κέρδιζαν τα προς το ζην πριν από το 1907. Σίγουρα δεν ήταν όλοι επαγγελματίες ακτιβιστές ή πεινασμένοι φοιτητές. Και αν η γενιά του 1905 είχε ήδη γεράσει, τότε τι γινόταν με αυτή των φοιτητών του 1917; Ήταν νέοι και όχι ακόμη βολεμένοι, αλλά ακόμη και ο Πότερσοφ (Potresov) από τη δεξιά πτέρυγα των μενσεβίκων, σε μια συζήτηση τον Μάιο του 1918 με θέμα «Οι Ρώσοι φοιτητές και το απελευθερωτικό κίνημα», δήλωσε ότι «τον Φεβρουάριο είδαμε τον κοινό πανηγυρισμό φοιτητών και μικροαστών. Τον Οκτώβριο οι φοιτητές και οι αστοί έχουν γίνει ένα και το αυτό».³⁸

Κατά την άποψή μου, το υπόβαθρο για τη «φυγή» θα πρέπει να αναζητηθεί στην αυξανόμενη ταξική πόλωση στη ρωσική κοινωνία που άρχισε να εκδηλώνεται ανοιχτά ήδη από το φθινόπωρο του 1905, όταν η αστική τάξη, φοβισμένη από τη μαχητικότητα των εργατών που πίεζαν για «κοινωνικά» αιτήματα εδώ και

38. *Zhania bor'by* (21 Μαΐου 1918).

τώρα (οκτώωρο) και δελεασμένη από τις παραχωρήσεις που προσφέρονταν από την καταρρέουσα απολυταρχία, υποχώρησε από την επανάσταση και στράφηκε εναντίον του εργατικού κινήματος, ιδίως μάλιστα, συνεργαζόμενη με τις διοικήσεις των κρατικών εργοστασίων, στο μαζικό λοκ άουτ τον Νοέμβριο του 1905 (Shuster, 1976: 166-168). Στο εξής, το εργατικό κίνημα δεν μπόρεσε ποτέ ξανά να απολαύσει, εκτός ίσως για ένα σύντομο χρονικό διάστημα αμέσως μετά την επανάσταση του Φλεβάρη, την πανεθνική συμπάθεια που απολάμβανε στα χρόνια που προηγήθηκαν του 1905. Ήταν κατά τη διάρκεια της επόμενης έξαρσης, το 1912-1914, όταν κανείς πια δεν θα μπορούσε να διαχωρίσει την οικονομική από την πολιτική συλλογική δράση των εργατών, ούτε την αστική τάξη από τη στενή της συνεργασία με το κράτος για την καταπολέμηση του εργατικού κινήματος. Ούτε μπορούσε να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι οι μπολσεβίκοι είχαν γίνει αποφασιστικά οι αδιαμφισβήτητοι ηγέτες, εκτοπίζοντας τους μενσεβίκους από όλες τις βιομηχανικές εργατικές οργανώσεις (Haïmson, 1975). Οι μπολσεβίκοι, σε αντίθεση με τη μενσεβίκικη πτέρυγα της σοσιαλδημοκρατίας, απέρριψαν οποιαδήποτε πολιτική συνεργασία με τους προνομιούχους στον αγώνα κατά της απολυταρχίας, λέγοντας ότι το 1905 απέδειξε ότι οι εύποροι φοβήθηκαν τους εργάτες και τους αγρότες περισσότερο από ό,τι θα ήθελαν να δουν ένα τέλος στον τσαρισμό, ότι στην πραγματικότητα, όταν έρθει η ώρα, θα ενωθούν με το κράτος για να καταπνίξουν κάθε επαναστατικό εγχείρημα.

Η μάζα της σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας, από την άλλη πλευρά, ωστόσο, όσο αντίθετη κι αν ήταν με την απολυταρχία, έβρισκε πολύ δύσκολο να μείνει προσηλωμένη σε μια τέτοια ανεξάρτητη κίνηση των κατώτερων στρωμάτων της κοινωνίας τα οποία ολόένα και περισσότερο αντιτίθεντο όχι μόνο στον τσαρισμό, αλλά και στους προνομιούχους.³⁹

Αυτή η εξήγηση όμως θέτει το περαιτέρω ερώτημα: γιατί η πόλωση της κοινωνίας επέφερε αυτό το αποτέλεσμα στη διανόηση; Ίσως ο καλύτερος τρόπος για να απαντήσουμε σε αυτό είναι να εξετάσουμε πρώτα τι έλεγε η ίδια.

Ο Ι. Γκορντιένκο (I. Gordienko), ένας μπολσεβίκος μεταλλουργός, λέει για μια συνάντηση με τον Γκόρκι που ο ίδιος και δύο συνάδελφοί του από την «κόκκινη» περιφέρεια Βιμπόργκ της Πετρούπολης, διοργάνωσαν επειδή βρήκαν τις επιθέσεις της *Novaya zhizn'* εναντίον των μπολσεβίκων πολύ ενοχλητικές. «Γιατί, ο Αλεξέι Μαξίμοβιτς Γκόρκι ήταν στη συντακτική του επιτροπή; Αναρωτηθήκαμε μεταξύ μας περισσότερο από μία φορά: μπορεί ο Α. Μ. Γκόρκι να έχει απομακρυνθεί τόσο πολύ από εμάς;».⁴⁰ Καθώς και οι τρεις εργάτες προέρχονταν από το Νίζνι-Νόβγκοροντ, την πόλη του Γκόρκι, χρησιμοποίησαν την κοινή τους καταγωγή ως δικαιολογία για να κανονίσουν την επίσκεψη. Χωρίς καθυστέρηση, η συζήτηση στράφηκε στην πολιτική:

«Ο Αλεξέι Μαξίμοβιτς, χαμένος στις σκέψεις του, δήλωσε: "Περνάτε δυσκολίες, παιδιά, μεγάλες δυσκολίες". "Και εσύ, Αλεξέι Μαξίμοβιτς, δεν το κάνεις καθόλου ευκολότερο", απάντησα. "Όχι μόνο δεν έχει βοηθήσει. αλλά το καθιστά ακό-

---

λογική κατάληξη και τις επιπτώσεις μιας τέτοιας κατάστασης για το μετεπαναστατικό καθεστώς που θα προκύψει από ένα τέτοιο κίνημα.

40. Μετά τον Οκτώβριο, η *Novaya zhizn'* προκάλεσε ιδιαίτερα την οργή στην εργατική τάξη γιατί επιδιόταν σε σκληρή κριτική στην ανικανότητα του νέου καθεστώτος, ενώ την ίδια στιγμή η ομάδα που αντιπροσώπευε –οι διεθμιστές μενσεβίκοι– υιοθέτησε μια «ουδέτερη στάση» και αρνήθηκε να συμμετάσχει στο καθεστώς. Έτσι, κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης των εργοστασιακών επιτροπών τον Φλεβάρη του 1918, ένας ομιλητής επιτέθηκε σκληρά στους «διανοούμενους της υπονόμευσης» (του Γκόρκι και της *Novaya zhizn'*), οι οποίοι ασχολούνταν μόνο με το να επικρίνουν την κυβέρνηση των μπολσεβίκων και οι ίδιοι δεν έκαναν τίποτα για να ελαφρύνουν το έργο αυτής της κυβέρνησης (*Novaya zhizn'* [27 Ιανουαρίου 1918]). Βλ. επίσης την επιστολή των εργατών στα εργοστάσια Πουτίλοφ κατά των «σκληρά αντιδραστικών γραφιάδων» της *Novaya zhizn'* (*Novaya zhizn'* [22 Δεκεμβρίου 1917]).

μα πιο δύσκολο για εμάς”, δήλωσε ο Ιβάν Τσούγκουριν [Ivan Chugurin].

“Χμ, παιδιά, είστε εξαιρετικά παλικάρια. Λυπάμαι για εσάς. Ακούστε, σε αυτή τη θάλασσα, όχι, σε αυτόν τον ωκεανό των μικροαστικών επαρχιακών, ακαλλιέργητων δυνάμεων, είστε μόνο ένας κόκκος άμμου. Πόσοι σκληροί μπολσεβίκοι είστε όλοι κι όλοι; Μια χούφτα. Στην πραγματική ζωή είστε σαν μια σταγόνα λάδι στον ωκεανό, μια λεπτή, λεπτή ίνα. Η παραμικρή ριπή του ανέμου, και θα κομματιαστεί”.

“Μάταια μιλάς, Αλεξέι Μαξίμοβιτς. Έλα μαζί μας, στην περιφέρεια Βιμπόργκ. Κοίταξε τριγύρω σου. Εκεί που υπήρχαν 600 μπολσεβίκοι, τώρα υπάρχουν πλέον χιλιάδες, αλλά άγουροι, ξυπόλυτοι, και σε άλλες πόλεις, ακόμη και αυτά λείπουν”.

“Το ίδιο γίνεται, Αλεξέι Μαξίμοβιτς, στις άλλες πόλεις και χωριά. Παντού η ταξική πάλη εντείνεται”.

“Γι’ αυτό σας αγαπώ, για την ισχυρή πίστη σας. Αλλά αυτός είναι και ο λόγος που φοβάμαι για εσάς. Θα χαθείτε, και τότε όλα θα πάνε πίσω εκατοντάδες χρόνια. Είναι φοβερό μόνο που το συλλογίμαι”».

Δύο βδομάδες αργότερα οι ίδιοι τρεις επέστρεψαν για να βρουν εκεί τους Σουχάνοφ (Sukhanov) και Ντεσνίτσκι (Desnitskii) (έναν ακόμα συντάκτη της *Novaia zhizn*).

«Και πάλι, ο Αλεξέι Μαξίμοβιτς αναφέρεται στη θάλασσα των μικροαστών. Θλιβόταν που υπήρχαν τόσο λίγοι από εμάς τους παλιούς συνωμότες μπολσεβίκους, ότι το κόμμα ήταν τόσο νέο και άπειρο [...].

Οι Σουχάνοφ και Λοπάτα [Lopata] επιβεβαίωσαν ότι μόνο ένας τρελός θα μπορούσε να μιλήσει για μια προλεταριακή επανάσταση σε μια τόσο καθυστερημένη χώρα όπως η Ρωσία. Διαμαρτυρηθήκαμε έντονα. Είπαμε ότι πίσω από το προσωπείο της πανεθνικής δημοκρατίας υπεραμύνονταν τη δικτατορία της αστικής τάξης [...].

Κατά τη διάρκεια της συνομιλίας, ο Αλεξέι Μαξίμοβιτς περπάτησε προς στο παράθυρο που έβλεπε στο δρόμο, μετά γρήγορα ήρθε προς το μέρος μου, με άρπαξε από το μανίκι και με τράβηξε προς το παρά-

θυρο. “Ρίξε μια ματιά”, είπε με μια θυμωμένη και πληγωμένη φωνή. Αυτό που είδα ήταν πραγματικά επαίσχυντο. Κοντά σε ένα παρτέρι λουλουδιών πάνω στο φρεσκοκομμένο πράσινο γκαζόν, ήταν αραγμένη μια ομάδα στρατιωτών. Είχαν φάει ρέγγα και πέταξαν όλα τα σκουπίδια μέσα στο παρτέρι.

“Το ίδιο πράγμα γίνεται με το Σπίτι του Λαού (ένα δημοφιλές μέρος για πολιτικές συναντήσεις και πολιτιστικές εκδηλώσεις): τα πατώματα είναι παρκεταρισμένα, πτυελοδοχεία έχουν τοποθετηθεί σε κάθε γωνιά και δίπλα στις στήλες, αλλά για κοίτα μόνο τι κάνουν εκεί ακόμα”, δήλωσε θυμωμένα η Μαρία Φεντόροβνα [Maria Fedorovna] (η γυναίκα του Γκόρκι, η οποία φροντίζει το Σπίτι του Λαού). Και με αυτό τον όχλο σκοπεύουν οι μπολσεβίκοι να δημιουργήσουν μια σοσιαλιστική επανάσταση”, είπε ο Λοπάτα με κακεντρέχεια. “Θα πρέπει να διδάξεις, να εκπαιδεύσεις τους ανθρώπους και στη συνέχεια να κάνεις επανάσταση”.

“Και ποιος θα τους διδάξει και θα τους εκπαιδεύσει; Η αστική τάξη;”, ρώτησε ένας από μας. “Και πώς θα πας για να το κάνεις αυτό;”, ρώτησε Αλεξέι Μαξίμοβιτς χαμογελώντας τώρα. “Θέλουμε να το κάνουμε διαφορετικά”, απάντησα.

“Ανατρέποντας πρώτα την αστική τάξη και μετά εκπαιδεύοντας τους ανθρώπους. Χτίζοντας σχολεία, συλλόγους, σπίτια του λαού...”.

“Αλλά αυτό δεν πρόκειται να γίνει”, δήλωσε ο Λοπάτα. “Για σας δεν πρόκειται να γίνει, όχι για εμάς”, απάντησα. “Καλά, ίσως και να το κάνουν, οι διάβολοι, τι λες;”, δήλωσε ο Αλεξέι Μαξίμοβιτς.

“Εμείς σίγουρα θα το επιτύχουμε”, απάντησε ένας από εμάς, “και τόσο το χειρότερο για σας”.

“Να τα μας! μας απειλείς. Πώς θα είναι χειρότερο για μας;”, ρώτησε ο Αλεξέι Μαξίμοβιτς, γελώντας. “Με αυτό τον τρόπο: είτε με ή χωρίς εσάς, εμείς θα κάνουμε ό, τι περνάει από το χέρι μας, υπό την ηγεσία του Ίλιτς, και μετά θα σας ζητάνε το λόγο, πού ήσασταν και τι κάνατε όταν εμείς αντιμετωπίζαμε κάθε στιγμή δυσκολίας”».

(Gordienko, 1957: 98-101)

Το φθινόπωρο του 1917, ο Λένιν αναφέρθηκε με σχεδόν πανομοιότυπο τρόπο για μια συνομιλία με έναν ευκατάστατο δικηγόρο που είχε λίγο πριν τις Ημέρες του Ιούλην.

«Αυτός ο δικηγόρος ήταν κάποτε επαναστάτης, μέλος του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος και ακόμη και των μπολσεβίκων. Τώρα είναι όλο τρόπο, όλο θυμό για τους αδιάλλακτους και πλιατσικολόγους εργάτες: “Εντάξει, καταλαβαίνω το αναπόφευκτο μιας κοινωνικής επανάστασης, αλλά εδώ, δεδομένης της πτώσης του επιπέδου των εργατών που προκλήθηκε από τον πόλεμο [...] δεν είναι πια μια επανάσταση, είναι μια άβυσσος”.

Θα ήταν διατεθειμένος να αναγνωρίσει την κοινωνική επανάσταση αν η ιστορία μάς οδηγούσε στο τέλος με έναν ειρηνικό, ήρεμο, ομαλά και ακριβή τρόπο, λες και είναι ένα γερμανικό τρένο εξπρές που μπαίνει σε ένα σταθμό. Ο συνεπής ελεγκτής ανοίγει την πόρτα του βαγονιού και αναγγέλλει: “Σταθμός Κοινωνική Επανάσταση. Alle aussteigen (όλοι έξω)!”.

Σε αυτή την περίπτωση γιατί να μην μεταταχθείτε από τη θέση του μηχανικού που εργάζεται για τον Τιτ Τιτίκ⁴¹ (τη μεγαλοαστική τάξη) στη θέση του μηχανικού που εργάζεται για τις οργανώσεις των εργατών.

Αυτός ο άνθρωπος έχει δει απεργίες. Ξέρει τη θύελλα των αντιδράσεων που ακόμα και η πιο συνήθης απεργία προκαλεί, ακόμη και στους πιο ειρηνικούς καιρούς. Εκείνος, βέβαια, καταλαβαίνει πόσα εκατομμύρια φορές πιο ισχυρή μπορεί να είναι αυτή η καταιγίδα, όταν η ταξική πάλη έχει ξεσηκώσει το σύνολο των ανθρώπων του μόχθου σε μια τεράστια χώρα, όταν ο πόλεμος και η εκμετάλλευση έχουν φέρει εκατομμύρια ανθρώπους στο χείλος της απόγνωσης, ανθρώπους που βασανίστηκαν από τους γαιοκτήμονες, τους οποίους οι καπιταλιστές μαζί με την τσαρική γραφειοκρατία έχουν λεηλατήσει και καταπιέσει για δεκαετίες. Τα καταλα-

βαίνει όλα αυτά όμως “θεωρητικά”, τα αναγνωρίζει όλα αυτά μόνο με τα χείλη του, είναι απλά φοβισμένος από την “εξαιρετικά περίπλοκη κατάσταση”».

(Lenin, 1962: 321-322)

Τέλος, ο Σουχάνοφ, ένας δημοσιογράφος και αριστερός μενσεβίκος, ο οποίος από τον Οκτώβριο είχε καταφερθεί ενάντια στο συνασπισμό, αλλά και ενάντια στη σοβιετική εξουσία, παραθέτει την ακόλουθη εξήγηση για τη θέση του:

«Σταθήκαμε εναντίον του συνασπισμού και της αστικής τάξης και στο πλευρό των μπολσεβίκων. Δεν συγχωνευτήκαμε μαζί τους, επειδή ορισμένες πτυχές της θετικής δημιουργικότητας των μπολσεβίκων, καθώς και οι μέθοδοι κινητοποίησής τους, μας αποκάλυψαν το μελλοντικό απεχθές πρόσωπο του μπολσεβικισμού. Ήταν μια αχαλίνωτη, αναρχική, μικροαστική πλέμπα, η οποία εξολοθρεύτηκε από το μπολσεβικισμό, μόνο όταν και πάλι δεν βρέθηκε χωρίς τις μάζες πίσω της».

(Sukhanov, 1922a: 192)

Αυτός ο φόβος της πλέμπας – «στοικειώδης», «αμαθής», «αμόρφωτη», «αναρχική» μάζα – είναι μόνιμη επωδός σε όλες τις δηλώσεις της σοσιαλιστικής inteligenτσias. Είναι σίγουρα ένα σταθερό μοτίβο στο μενσεβικισμό από το 1905 και φτάνει ακόμα μακρύτερα ως και την ερμηνεία της απόρριψης εκ μέρους τους της προ του 1917 μπολσεβίκικης τακτικής της «δημοκρατικής δικτατορίας των εργατών και των αγροτών». Γι’ αυτούς, οι αγρότες, καθώς και τα «μη συνειδητοποιημένα» στοιχεία των εργατών που εξακολουθούν να είναι προσκολλημένα στις αγροτικές τους καταβολές (που, κατά ειρωνεία της τύχης, ήταν οι τελευταίοι που εγκατέλειψαν τη θέση των μενσεβίκων και της επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας για να υποστηρίξουν τον κυβερνητικό συνασπισμό το 1917), ήταν η προσωποποίηση αυτής της πλέμπας. Έχοντας έτσι απορρίψει τους αγρότες ως κατάλληλους συμμάχους για τους εργάτες, ήταν κατά μία έννοια αναγκασμένοι να επιμείνουν στην ύπαρξη σημαντικών φιλελεύθερων

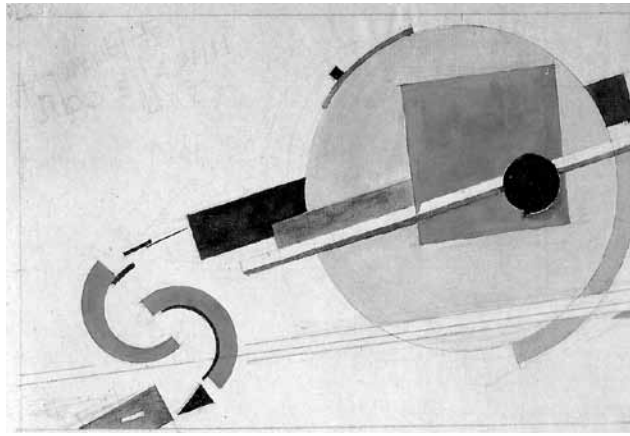
41. Ο «Τιτ Τιτίκ» ήταν ένας δεσποτικός έμπορος στο θεατρικό έργο του Οστρόφσκι (Ostrovsky) *Κουβαλώντας τους μπελάδες των άλλων*.

και προοδευτικών στοιχείων μεταξύ της αστικής τάξης τα οποία οι εργάτες θα μπορούσαν να ωθήσουν προς την επανάσταση.

Σε μια πιο ήπια μορφή, η σοσιαλιστική ιντελιγκέντσια έλεγε ότι οι λαϊκές μάζες απλά δεν μπορούσαν να αρθούν στο ύψος των καθηκόντων που οι ίδιες είχαν αναλάβει (τα πιο αριστεριστικά στοιχεία έλεγαν ότι είχαν *εξαναγκαστεί* να αναλάβουν οι ίδιες). Ήταν, όπως κλαιγόταν –υπερβολικά– ο δικηγόρος του Λένιν, αμόρφωτες, σε αντίθεση προς τους Γερμανούς εργάτες. Τα στοιχεία που ήταν κοντά στο εργατικό κίνημα ήταν έτοιμα μάλιστα και να παραδεχτούν ότι οι εργάτες, και ιδιαίτερα το συνειδητοποιημένο τους κομμάτι, ήταν το ίδιο κατάλληλοι για κυβερνήσουν όσο οποιαδήποτε άλλη ομάδα στην παλιά κοινωνία. Αλλά έσπευδαν να προσθέσουν, όπως έκανε ο Γκόρκι, ότι ήταν πολύ λίγοι, πολύ αδύναμοι αριθμητικά για να δημιουργήσουν στιδήποτε θετικό στην κατά βάση αγροτική Ρωσία. Όσο για το ενδεχόμενο μιας επανάστασης στην ανεπτυγμένη Δύση που θα έρχονταν προς βοήθεια της Ρωσίας, αυτό ήταν πάρα πολύ αβέβαιο. Καλύτερα να περίμεναν να συμβεί πρώτα.⁴²

Αν και κανείς δεν αμφιβάλλει για την ειλικρίνεια των φόβων της σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας, κανείς δεν μπορεί να αντισταθεί στη θεώρηση ότι, σε σημαντικό βαθμό τουλάχιστον, η στάση της αυτή χρησίμευσε ως εκλογίκευση για άλλα κίνητρα, των οποίων χωρίς αμφιβολία δεν είχαν καν επίγνωση σε πολλές περιπτώσεις. Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο Πολόνσκι (Polonskii) και επιβεβαιώνουν άλλα αποδεικτικά στοιχεία, αυτή η στροφή από «υπερασιπι-

42. Η θέση των εργατών και των μπολσεβίκων ηγετών τους ήταν ότι η αναμονή σήμαινε να δώσουν στην απεπανάσταση την ευκαιρία για μια νέα επίθεση στο φόντο μιας οικονομικής κατάστασης που συνέχιζε να επιδεινώνεται, καθώς η κυβέρνηση καθόταν και δεν έκανε τίποτα. Επίσης θεώρησαν ότι δεν χρειαζόταν να περιμένουν για μια επανάσταση στη Δύση και ότι η επανάσταση της εργατικής τάξης στη Ρωσία, που θα πρότεινε γενική ειρήνη, θα έδινε στην όποια νωθή επανάσταση μια ισχυρή τονωτική ένεση.

στές του λαού» σε «κακοθελητές» δεν συνέβη ξαφνικά τον Οκτώβριο του 1917, μετά την «απονομιμοποιημένη» κατάληψη της εξουσίας. Όπως σημειώνεται, οι απαρχές της φτάνουν πίσω στο 1905, αν όχι νωρίτερα. Ο Οκτώβρης απλώς έκανε τη ρήξη οριστική, ενώ άφησε να φαίνεται ότι ήταν η «αντιδημοκρατική φύση» της εξέγερσης, η οποία αναστάτωσε τη σοσιαλιστική ιντελιγκέντσια και όχι το γεγονός ότι η εξουσία είχε περάσει στα σοβιέτ, δηλαδή όργανα αποκλειστικά των εργατών, των στρατιωτών και των αγροτών. Και όμως, ούτε καν οι ηγέτες των μπολσεβίκων γνώριζαν τον Οκτώβρη ότι η νέα κυβέρνηση θα διαλύσει τη Συντακτική Συνέλευση. Αντίθετα, είχαν δεσμευτεί να πραγματοποιήσει εκλογές και να συγκαλέσει τη Συνέλευση στις καθορισμένες ημερομηνίες. Αυτό ήταν προφανώς σε οξεία αντίθεση με τους οκτώ μήνες των συνεχών αναβολών των εκλογών από την Προσωρινή Κυβέρνηση (σε μεγάλο βαθμό λόγω πίεσης από τους φιλελεύθερους), μια κυβέρνηση εκλεγμένη από κανέναν και στο τελικό στάδιο της υπόλογη απέναντι σε κανέναν. Ακόμη και αν η μπολσεβίκικη ηγεσία των σοβιέτ της Πετρούπολης είχε κάνει την εξέγερση «πίσω από την πλάτη» του Συνεδρίου, όπως οι μενσεβίκοι και οι σοσιαλεπαναστάτες ισχυρίζονταν, δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία αμφιβολία ότι η νέα κυβέρνηση είχε επικυρωθεί από την πλειοψηφία του Συνεδρίου, που ήταν δημοκρατικά εκλεγμένο από τους εργάτες και τους στρατιώτες (αγρότες με στρατιωτικές χλαίνες) της Ρωσίας. Και όμως, η σοσιαλιστική ιντελιγκέντσια υποστήριξε την Προσωρινή Κυβέρνηση μέχρι το

τέλος και επεφύλασσε για τη σοβιετική κυβέρνηση μια έντονη και οργανωμένη αντιπολίτευση.

Φυσικά, το επίπεδο της κουλτούρας στη συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού, την αγροτιά, ήταν απελπιστικά χαμηλό. Ούτε ήταν ότι πολύ καλύτερο ανάμεσα στις μάζες των ανειδίκευτων εργατών, κυρίως γυναίκες που είχαν έρθει από την ύπαιθρο για να εργαστούν για τις ανάγκες της αναπτυσσόμενης πολεμικής βιομηχανίας. Αλλά τι είδους κουλτούρα αντιπροσώπευαν οι ευπορες τάξεις; Δεν είχε η ρωσική μπουρζουαζία βοηθήσει σημαντικά να σπρώξει το απολυταρχικό καθεστώς στον παγκόσμιο πόλεμο για χάρη της Κωνσταντινούπολης και των Στενών, για τις αγορές και τη μεγάλη δόξα της Ρωσίας, σε μια παγκόσμια σφαγή που στοίχισε τη ζωή σε εκατομμύρια Ρώσους; Ακόμα και μετά τον Φεβρουάριο και σε όλο το 1917, όταν οι λαϊκές μάζες επέμεναν σε μια δημοκρατική ειρήνη χωρίς προσαρτήσεις, δεν συνέχισαν να υποστηρίζουν σθεναρά τους παλιούς στόχους του πολέμου μέχρι την τελική καταστροφή; Δεν είχαν δώσει τη σιωπηρή ευλογία και υποστήριξη προς το στρατηγό Κορνίλοφ, ο οποίος σχεδίαζε να πνίξει την επανάσταση στο αίμα του λαού, ακριβώς όπως είχε κάνει ο τσάρος με την επανάσταση του 1905; Δεν είχαν άραγε οι βιομήχανοι αντισταθεί στην κρατική ρύθμιση της οικονομίας, παρά την ανάλογη ρύθμιση σε όλες τις άλλες εμπόλεμες χώρες, καθιστώντας έτσι την κατάρρευση του κλάδου αναπόφευκτη (παρ' όλο που κατηγορήσαν τώρα αποκλειστικά τους εργάτες);

Ο Σουκάνοφ μεταφέρει ένα φαινομενικά ασήμαντο ανέκδοτο, αλλά είναι ένα που κινείται σε παρόμοιο σχεδόν επίπεδο με το αντίστοιχο της σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας όταν λησσορεύει για το χαμηλό επίπεδο του πολιτισμού των μαζών, δηλαδή το φτύσιμο στο πάτωμα και τα ψαροκόκαλα της ρέγγας στο γρασίδι. Στο Προκοινοβούλιο, το οποίο μετρούσε μεταξύ των μελών του τις πιο εξέχουσες προσωπικότητες των προνομιάτων, καθώς και εκπροσώπους της «επαναστατικής δημοκρατίας», ο Τρότσκι έκανε

μια ομιλία τονίζοντας ότι τα μέλη των προνομιάτων είχαν ψηφίσει ενάντια σε ένα ψήφισμα που θα καθιστούσε υπόλογο την κυβέρνηση στο Προκοινοβούλιο. Και όμως, είχαν εκπροσωπηθεί σε αυτό το σώμα με πολύ μεγαλύτερη ισχύ από ό,τι θα μπορούσαν ποτέ να ελπίζουν να έχουν στη Συντακτική Συνέλευση, όπου θα εκλέγονταν με άμεση και καθολική ψηφοφορία. Από αυτό το γεγονός ο Τρότσκι κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αστική τάξη δεν εννοούσε ποτέ πραγματικά να συγκαλέσει τη Συντακτική Συνέλευση, πόσο μάλλον να την καταστήσει κυρίαρχη. Ο Σουκάνοφ υπενθύμισε την αντίδραση από τη Δεξιά στην παρακάτω δήλωση:

«Ο θόρυβος και το σκάνδαλο εντεινόνταν. Κάποιος φώναξε “μπάσαρδε, κάθαρμα”. Σε καμιά συνεδρίαση των πληβείων δεν είχε ακουστεί μια τέτοια οχλοβοή καθ' όλη τη διάρκεια της επανάστασης. Τώρα ήμασταν με καλή παρέα καθώς αναβίωσα η ατμόσφαιρα καφενείου στην κρατική Δούμα (στην τσαρική “βουλή”, τα μέλη της οποίας ήταν κατά συντριπτική πλειοψηφία γαιοκτήμονες, αστοί ή διανοούμενοι)».

(Sukhanov, 1922a: 249)

Αλλά αν μολαταύτα θεωρήσει κανείς ότι η ανησυχία της ιντελιγκέντσιας σχετικά με τις αμόρφωτες μάζες ήταν αυθεντική και δικαιολογημένη, θα μπορούσε κανείς να μην ρωτήσει αν είχε νόημα η τακτική της μη συνεργασίας ακόμη και του σαμποτάζ; Δεν θα ήταν πιο λογικό, ακόμα και από τη δική τους σκοπιά, όντας φορείς του πολιτισμού, να ρίξουν τις δυνάμεις τους με τις μάζες και να προσπαθήσουν να έχουν τουλάχιστον κάποια επιρροή στο κίνημα που κυλούσε προς τα εμπρός, με ή χωρίς αυτούς; Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, ακόμη και οι μετριοπαθείς σοσιαλιστές μέχρι τώρα δεν ήταν ικανοί να αρνηθούν ότι η διάθεση μεταξύ των ευπόρων ήταν έντονα αντεπαναστατική (αν και δεν ήταν ακόμα έτοιμοι να έρθουν σε πλήρη ρήξη μαζί τους).

Στην πραγματικότητα, βέβαια, υπήρχαν μεμονωμένοι διανοούμενοι οι οποί-

οι, όντας εκθρικοί προς τους μπολσεβίκοι και την Οκτωβριανή Επανάσταση, δεν επέλεξαν να σταθούν στην άκρη, και μόνο για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Για παράδειγμα, κάποιος ονόματι Μπρικ (Brik), προφανώς μια προσωπικότητα του πολιτισμού στην Πετρούπολη, έγραψε στη *Novaia zhizn'* στις αρχές του Δεκέμβρη του 1917:

«Προς έκπληξή μου, βρίσκομαι στη λίστα των μπολσεβίκων στη Δούμα (της τοπικής κυβέρνησης). Δεν είμαι μπολσεβίκος και είμαι εναντίον της πολιτιστικής τους πολιτικής. Αλλά δεν μπορώ να αφήσω τα ζητήματα να ξεφύγουν. Θα ήταν καταστροφή αν οι εργάτες έμεναν μόνοι τους για να επεξεργαστούν πολιτική. Ως εκ τούτου, θα εργαστώ μαζί τους, αλλά κάτω από καμία έξωθεν εντολή. Εκείνοι που αρνούνται να εργαστούν και περιμένουν την αντεπανάσταση να αποκαταστήσει τον πολιτισμό είναι τυφλοί».⁴³

Τον Δεκέμβριο, η Διεθνιστική Ένωση Εκπαιδευτικών (οργάνωση μη ελεγχόμενη από τους μπολσεβίκους) αποχώρησε από την Πανρωσική Ένωση Εκπαιδευτικών για το θέμα της απεργίας, δηλώνοντας ότι ήταν «ανεπίτρεπτο τα σχολεία να χρησιμοποιούνται ως πολιτικό όπλο». Κάλεσαν όλους τους εκπαιδευτικούς να «συνεργαστούν με το καθεστώς για να δημιουργήσουν ένα νέο σοσιαλιστικό σχολείο».⁴⁴

Το θέμα είναι ότι η αντίδραση της μεγάλης πλειονότητας της σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας στην Οκτωβριανή Επανάσταση δεν ακολουθεί και τόσο λογικά τις αιτίες που οι ίδιοι προσέφεραν για τη στάση τους. Και αυτό πάλι καταλήγει στην απορία αν μπορεί να μην υπήρχαν επιπλέον κίνητρα πίσω από την ασυμβίβαστη θέση τους. Μου φαίνεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία της σοσιαλιστικής ιντελιγκέντσιας ήταν, στην πραγματικότητα, όπως οι αριστεροί σοσιαλεπαναστάτες τελικά αποφάνθηκαν τον Νοέμβριο του 1917, ριζοσπάστες δημοκράτες, «το πιο ριζοσπαστικό τμήμα της αστικής

τάξης». Εφόσον ο στόχος ήταν να ανατρέψουν την ημιφεουδαρική απολυταρχία και να κάνουν μια «αστικοδημοκρατική» επανάσταση, υποστήριξαν μάλιστα και προώθησαν το λαϊκό κίνημα. Αλλά όταν άρχισε να γίνεται εμφανές ότι το έργο αυτό μέσα στις ρωσικές συνθήκες –και ακόμα περισσότερο με τη Ρωσία εν μέσω ενός παγκόσμιου πολέμου– θα μεταμορφωθεί αναγκαστικά σε έναν αγώνα ενάντια στην ίδια την αστική τάξη και (σε μεγάλο βαθμό) υπόρρητα μέχρι το 1917) κατά της κοινωνικής ειρήνης την οποία αντιπροσώπευε η αστική τάξη, τότε η σοσιαλιστική ιντελιγκέντσια άρχισε να αισθάνεται ότι έτρεμε το έδαφος κάτω από τα πόδια της, άρχισε να φοβάται ότι η θέση που απολάμβανε σε αυτήν την κοινωνία θα μπορούσε να απειληθεί. Παρ' όλα αυτά, απολάμβαναν ορισμένα προνόμια όσον αφορά το εισόδημα, το κύρος, και μια ορισμένη επαγγελματική αυτονομία, αν και πολύ στενά οριοθετημένα στην πράξη. Αυτά τα προνόμια μαζί με τη γνήσια δυσπιστία και φόβο για τις μάζες, τους συνέδεσε άρρηκτα με την υπάρχουσα (δηλαδή καπιταλιστική) κοινωνική, αν όχι και πολιτική, τάξη.

Βεβαίως, ένα μεγάλο μέρος της δράσης της ιντελιγκέντσιας βασίστηκε στην πεποίθηση –εξαιρετικά διαδεδομένη τον Οκτώβρη– ότι το νέο καθεστώς θα είναι βραχύβιο. Όταν αυτό αποδείχθηκε ψευδές, ένα μεγάλο μέρος της ιντελιγκέντσιας επέστρεψε για να υπηρετήσει το νέο καθεστώς. Αλλά το έκαναν ζητιανεύοντας, εντελώς συμβιβασμένοι και προκαλώντας την καχυποψία. Αυτό τους στέρησε αποτελεσματικά κάθε ανεξάρτητη επίδραση στην πορεία των μεταπαναστατικών εξελίξεων. Αυτή η άβυσσος μεταξύ της ιντελιγκέντσιας και του λαού –πολύ πιο χαώδης από εκείνη του δέκατου ένατου αιώνα, όταν αναδύθηκε το ερώτημα της αφύπνισης των ακόμη χειμαζόμενων μαζών– δεν ήταν κάτι που θα μπορούσε εύκολα να γεφυρωθεί.

Εκ των υστέρων, μπορεί να φαίνεται εύκολο να υποστηρίξει κανείς ότι η ιντελιγκέντσια ήταν σωστή. Παρ' όλα αυτά, ένα σημαντικό θέμα στα τελευταία χρόνια του Λένιν ήταν η επείγουσα

43. *Novaia zhizn'* (5 Δεκέμβρη 1917).

44. *Ο.π.* (6, 9 και 13 Δεκέμβρη 1917).

ανάγκη να ανυψωθεί το απελπιστικά χαμηλό πολιτιστικό επίπεδο της Ρωσίας. Και σίγουρα, το γενικά χαμηλό επίπεδο της κουλτούρας, ιδιαίτερα της πολιτικής κουλτούρας, ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στην προοδευτική κατάργηση της δημοκρατίας στα σοβιέτ και το κόμμα και στην τελική επικράτηση του Στάλιν. Αλλά πρέπει επίσης να αναρωτηθούμε εάν η σοσιαλιστική ιντελιγκέντσια, παρά τις σημαντικές εξαιρέσεις, δεν βοήθησε να εξασφαλίσει ότι μέσα από τις δικές της ενέργειες οι φόβοι της θα γίνονταν πραγματικότητα.

Το υλικό πάνω στο οποίο βασίζεται αυτή η εργασία αφορά κυρίως την Πετρούπολη και τα άλλα μεγαλύτερα βιομηχανικά κέντρα της Ρωσίας, στα οποία από κοινού κατοικούσε το μεγαλύτερο μέρος της ιντελιγκέντσιας. Αλλά για να έχουμε μια σφαιρική εικόνα, θα πρέπει να γίνει μια ανάλυση και των στοιχείων

αυτών της ιντελιγκέντσιας που δεν αντιμετώπισαν τον Οκτώβρη με εκθρόνιση. Δυστυχώς, οι περιορισμοί χρόνου και χώρου αναγκαστικά κάνουν αυτό το αντικείμενο για μια άλλη εργασία. Ωστόσο, μια πολύ βιαστική αξιολόγηση μερικών από τις διαθέσιμες πηγές φαίνεται να υποδεικνύει ότι αυτά τα στοιχεία, σε κάθε περίπτωση μια μειονότητα, ακόμα και μακριά από τις μεγάλες πόλεις, στην επαρχία, πρέπει να αναζητηθούν πιο συχνά ανάμεσα στα λιγότερο προνομιούχα στρώματα, π.χ. μεταξύ του «τρίτου στοιχείου» των περιφερειών, όσοι δηλαδή – μέσα από τη ζωή και το έργο τους μέσα στις μάζες, μέσα από την κατανόηση και τη συμπάθεια για τις ανάγκες τους και τον αγώνα τους – ήταν σε θέση να παραμερίσουν τους φόβους τους και να παραμείνουν πιστοί στην αντίληψή τους για το διανοούμενο ως εκείνον που θέτει την παιδεία του στην υπηρεσία του λαού. **T**

b

- Bazilevich, K.** (1927), *Professional'noe dvizhenie rabotnikov svyazi*, Μόσχα.
- Brinton, C.** (1938), *Anatomy of Revolution*.
- Chamberlin, W. H.** (1965), *The Russian Revolution vol. 1*, Νέα Υόρκη, Grosset and Dunlap.
- Gordienko, I.** (1957), *Iz boevono proshlovo*, Μόσχα.
- Haimson, L. H.** (1970), «The Problem of Social Stability in Urban Russia 1905-1917» στο M. Cherniavsky, *The Structure of Russian History*, Νέα Υόρκη, Random House.
- Haimson, L. H.** (1975), *The Mensheviks*, Σικάγο.
- Kleinbort, L. M.** (1923), *Ocherki rabochei intelligentsii*, Πετρούπολη.
- Lenin, V. I.** (1962), *Polnoe sobranie sochinenii*, 5η έκδ., τόμ. 34, Μόσχα.
- Leningradskii gosudarstvennyi arkhiv Oktiabr'skoi revoliutsii i sotsialisticheskovo stroitel'stva**, opis' 9, fond 2, delo 11, list 45.
- Mandel, D.** (1977), *The Development of Revolutionary Consciousness among the Industrial Workers of Petrograd: February 1917-November 1918*, PhD thesis, Department of Sociology, Columbia University.
- Martisionovskii, A.** (1923), *Zapiski revoliutsionnera-bol'shevika*, Σάρατοφ.
- Melgunov, S. P.** (1972), *The Bolshevik Seizure of Power*, ABC-CAO.
- Nakanune Oktiabr'skovo vooruzhennovo vosstania v Petrograde** (1957), Μόσχα
- Orlov, K.** (1925), *Zhizn'rabochego revoliutsionnera. Ot 1905 k 1917*. Λένινγκραντ.
- Oktiabr'skaia revoliutsia i fabzavkomy (FZK)** τόμ. 1, (1927), Μόσχα-Λένινγκραντ.
- Perepiska sekretariata TseKa RSDRP (b) s metsnymy organizatsiamy, mart-oktiabr'1917** (1957), Μόσχα.
- Popov, A. L.** (1919), *Oktiabr'skii perevorot*, Πετρούπολη.
- Radkey, O.** (1963), *The Sickle under the Hammer*, Νέα Υόρκη, Columbia University Press.
- Raeff, M.** (1966), *Russian Intellectual History*.
- Shestoi vserossiiskii s'ezd RSDRP(b). Protokoly** (1958), Μόσχα.
- Shliapnikov, A. S.** (1923), *Kanun semnadisatovo goda*, Μόσχα-Λένινγκραντ.
- Shuster, A.** (1976), *Peterburgskii rabochie v 1905-1907*, Λένινγκραντ.
- Stepanov, Z. V.** (1965), *Rabochie Petrograda v period podgotovki i provedenia oktiabr't skovo vooruzhennovo vosstania*, Λένινγκραντ.
- Sukhanov, N.** (1922α), *Zapiski a revoliutsii*, τόμ. 6, Βερολίνο-Μόσχα-Πετρούπολη.
- Sukhanov, N.** (1922β), *Zapiski a revoliutsii*, τόμ. 7, Βερολίνο-Μόσχα-Πετρούπολη.
- Vladimirova, V.** (1926), *Revolutsia 1917*, τόμ. 4, Μόσχα-Λένινγκραντ.
- Volin, C.** (1962), *Deiatel' nost' men' shevikov v profsoiuzakh pri sovetsoi vlasti*, Inter-University Project on the History of Menshevism, αρ. 13.
- Vtoraia i tret'ia obshchegorodskie konferentsii bol'shevikov v iule i sentiabre, 1917g.**, (Μόσχα-Λένινγκραντ: 1927), σ. 28.
- Zaniatia pervoi moskovskoi oblastnoi konferentsii** (Μόσχα, 1918), σ. 47-48, στο N. Lampert (1976), *The Technical Intelligentsia in the Soviet Union 1926- 1935*, PhD thesis, CREES, University of Birmingham.